Government of Mysore

Department of Public Instruction

गीर्वाणभाषादर्पणम्

(Text for Samskrita Complete Course)

IX Standard

STATE EDUCATIONAL RESEARCH BUREAU

1967 Price: Rs. 1-10

Government of Mysore

Department of Public Instruction

गीर्वाणभाषादर्पणम्

(Text for Samskrita Complete Course)

IX Standard

STATE EDUCATIONAL RESEARCH BUREAU

1967

ಮುನ್ನುಡಿ

ಸಂಪೂರ್ಣ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಪ್ರವಚನದ ಬಗ್ಗೆ (Samskrita Complete Course) ಹೊಸ ಅಭ್ಯಾಸ ಪತ್ರಿಕೆಗನುಸಾರವಾಗಿ 9ನೇ ತರಗತಿಯ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ರಚಿಸಲು ಈ ಕೆಳಕಂಡ ಸಮಿತಿಯು ನೇಮಕವಾಯಿತು.

ಅಧ್ಯಕ್ಷರು :

ಶ್ರೀ ಟಿ. ಜಿ. ಸಿದ್ಧಪ್ಪಾರಾಧ್ಯರು,
ಸಂಸ್ಕೃತ ಉಪ-ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ,
ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-6

ಸದಸ್ಯರು :

ಶ್ರೀ ಎಸ್. ವಿ. ಶಾಮಭಟ್ಟರು,
ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರು, ಶೇಷಾದ್ರಿಪುರಂ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆ,
ಬೆಂಗಳೂರು-20.

ಶ್ರೀ ಕೆ. ವಿ. ಜೋಶಿ ಅವರು,
ಸಂಸ್ಕೃತ ಪಂಡಿತರು, ಕೆನರಾ ಹೈಸ್ಕೂಲು, ಮಂಗಳೂರು-2.

ಶ್ರೀ ಕೆ. ಬಿ. ಓಂಕಾರ್ ಅವರು,
ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರು, ವನಿತ ಹೈಸ್ಕೂಲ್, ಧಾರವಾಡ.

ಸಮಿತಿಯವರು ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪರಿಶ್ರಮಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಇಲಾಖೆಯು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಿಗೂ ಸದಸ್ಯರಿಗೂ ಋಣಿಯಾಗಿದೆ.

ಎಸ್. ವಿ. ಜೇವೂರ್
ಶಿಕ್ಷಣಶಾಖಾ ಡೈರಕ್ಟರವರು.

भूमिका

मैसूरुदेशीयप्रौढशालासु संस्कृतव्यासङ्गं प्रोत्साहयितुं नवमकक्ष्यायै समुचितं पठ्यपुस्तकमेकं रचयितुं समितिरेका परिकल्पित विद्याशाखामुख्याधिकारिभिः । अस्मद्देशीयविद्यार्थिविद्यार्थिनीनां अभिरुचिं वर्धयितुं च तच्चित्ता कर्षणसमर्थं पुस्तकमेकं प्रकटयितुकामानां सन्मान्यानां अधिकारिण प्रवृत्तिरभिनन्दनीयेति भावयामि ॥

तदर्थंपरिकल्पिता च समितिरेवं वर्तते ।

अध्यक्षाः डा. टि. जि. सिद्धप्पाराध्यमहोदयाः

सदस्याः श्री के. वि ओंङ्कार महोदयाः, एम्.ए., एम्.इ.डि.

,, विद्वांसः एस्. वि. श्यामभट्ट महोदयाः

,, श्रीमान् जोशि महोदयाः (शिरोमणि)

अत्रत्याः सर्वेऽपि सन्मान्याः सदस्याः प्रौढशालासु संस्कृत पाठप्रवचनं बहोः कालात्कुर्वन्तः प्रभूतमनुभवं लब्धवन्त एव। तेषां हृत्पूर्वकेण सहकारेण नवमकक्ष्याव्यासङ्गाय समुचितानेव पाठभागान् विचारविनमयपूर्वकं क्रोडीकृत्य अध्येतृयोग्यतानुरोधेन गीर्वाणभाषादर्पणाख्यं पुस्तकमेतत् परिकल्पितं वर्तते ।

विद्यार्थिविद्यार्थिनीषु परस्परसौहार्दसहानुभूत्युत्पत्तये, आत्मशक्तिविकासद्वारा आत्मगौरवबुद्धिसंपादनाय, नैतिकधार्मिकजागृत्याविष्करणाय स्वराष्ट्रप्रेमदृढीकरणाय च समर्था एव पाठभागाः

आकरग्रन्थेभ्यः सङ्गृहीताः । तत्रापि कठिणपदानि अपहाय सुज्ञेयान्येव पदानि उपयुज्य संस्कृतव्यासङ्गे अभिरुचिर्यथा प्रवर्धेत तथा पुस्तकमिदं विरचितमिति दृढं विश्वसिमि ॥

संस्कृतव्यासङ्गे सर्वैरनुभूयमानं असौकर्यं तावत् व्याकरण-मेवावलम्बते । एतत्परिहाराय यथामतिप्रयत्नः कृतः । प्रतिपाठं विहितेषु अभ्यासेषु यावन्तः व्याकरणांशा आवश्यकास्तावन्त एवात्र दत्ताः । तत्रापि (A) विभागस्था अंशाः पुनरावर्तनरूपाः । "B" विभागस्थास्तु प्रायोगिकव्याकरणांशाः नूतनतया अभ्यासनीयाः । सन्मान्याः पण्डितवर्याः प्रवचनकाले अभ्यासद्वयेऽपि दत्तदृष्टयो यदि भवेयुस्तदा व्याकरणस्य सर्वे समीप्सितांशा विद्यार्थि-विद्यार्थिनीभ्यः सुपरिचिताः स्युरिति भावयामि ।

ग्रन्थस्य द्वितीयभागे नियामावल्यनुरोधेन व्याकरणनियमाः प्रायोगिकक्रममनुसृत्य सोदाहरणमुल्लिखिताः । एतानंशान् सुलभशैल्या विरच्य समितिः अध्येतृसौकर्यायान्ते संयोजितवती । अयं सर्वोऽपि परिश्रमः भगवदनुग्रहेण सार्थो भवत्वित्यभ्यर्थये ।

एदादृशीं सेवां समर्पयितुमवकाशं परिकल्पितवद्भ्यः सन्मान्य विद्याधिकारिभ्यः हृत्पूर्विकां कृतज्ञतां सविनयमर्पयामि । सावधानेन सम्यग्विचार्य पठ्यभागानादृतवद्भ्यः सहृदयेभ्यः समितिसदस्येभ्यश्च अत्यन्तं कृतज्ञोऽस्मि ॥

सहृदयविश्वासपात्रं

बेंगळूरु — टि. जि. सिद्धप्पाराध्य

२२-३-६६ — अध्यक्षः

पठ्यपुस्तकसमिति

विषयानुक्रमणिका

प्रथमो भाग :

परिशिष्ट

द्वितीयो भागः

प्रार्थना

सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि ।
विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ॥ १ ॥

अगजानन पद्मार्कं गजाननमहर्निशम्
अनेकदंतं भक्तानां एकदन्तमुपास्महे ॥ २ ॥

वन्दे मातरम्
सुजलां सुफलां मलयज शीतलाम्
सस्य श्यामलां मातरम्
वन्दे मात म्
शुभ्रज्योत्स्न ां पुलकितयामिनीम् ।
फुल्लकुसुमितद्रुमदलशोभिनीम् ।
सुहासिनीं सुमधुरभाषिणी
सुखद वरदां मातरम्
वन्दे मातरम् ॥ ३ ॥

सुजलां सुफलां चैव
कृष्णभूम्यां सुशोभिताम्
सर्व सौख्य प्रदां देवीम्
वन्दे कर्णाटमातरम् ॥ ४ ॥

१

गतानुगतिको लोकः

ಇದು ಒಂದು ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ. ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸದೆ ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬರು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಇತರರೂ ಅನುಕರಿಸುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ ಎಂಬ ನೀತಿ ಈ ಪಾಠದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

एकस्मिन् अग्रहारे एकस्तापसोऽवर्तत। स एकस्या नद्यास्तीरे पर्णशालामेकां कृत्वा प्रतिवसतिस्म। स ग्रामाद्ग्राम-मटन् भिक्षाटनेन प्रभूतं वित्तं समचिनोत्। तत्सर्वं धनमेकस्मिन् ताम्रभाजने निक्षिप्यारक्षत्।

एकदा पुण्यकाल एकः प्राप्तः। तदा स स्नानार्थं गङ्गायमुनयोस्सङ्गमभूमिं गन्तुमैच्छत्। गमनसमये ताम्रभाजने सञ्चितं धनमपि सहैवादाय प्रातिष्ठत। रात्रौ स कुत्रचिद्धर्म-शालायां निद्रित्वा प्रत्युषस्युदतिष्ठत्। शीघ्रं सङ्गमभूमिमगच्छच्च। तत्र स धनपात्रं कथं रक्षेयमिति चिन्ताकुलोऽभवत्।

तदा तस्य चित्ते प्रत्यभादेक उपायः। ततः स तीरे सिकतासु गर्तमेकं विधाय तत्र धनपात्रं रहसि न्यक्षिपत्।

"एतदन्यो न जानीयात् स्वयञ्चतदनायासेन लभेय" इति तदुपरि वालुकाभिर्लिङ्गमेकं कृत्वा पत्रपुष्पैरपूजयत्। ततः स स्नानार्थमगच्छच्च। स जपाद्यनुष्ठानं समाप्य प्रत्यागच्छत्।

तदा तत्रागताः सर्वेऽपि यात्रिकाः पूजितमेनं सैकत-लिङ्गं विलोक्य "अस्मिन् तीर्थे सैकतलिङ्गपूजने महत्पुण्यं भवेत्; अतो वयमप्यर्चेम" इत्यालोच्य सर्वेऽप्येकैकं लिङ्गं निर्माय गन्धाक्षतपत्रपुष्पैरभ्यर्चयन्। स परिव्राट् सर्वं नदीतीरं सैकतलिङ्गैर्व्याप्तमैक्षत। स्वताम्रभाजनमन्वेष्टुम-समर्थश्चाभवत्। तदातीव निर्विण्णः स इमं श्लोकमपठत्;

गतानुगतिको लोको नलोकः पारमार्थिकः।
गङ्गासैकतलिङ्गेन नष्टं मे ताम्रभाजनम्॥ इति॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) तापसः कुत्र प्रतिवसतिस्म?
2) मुनिः कुतश्चिन्ताकुलोऽभवत्?
3) ऋषिस्ताम्रभाजनं कुत्रन्यक्षिपत्?

೨. 1) ತಪಸ್ವಿಯು ಹೇಗೆ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಿದ್ದನು?
2) ಋಷಿಯು ಸೈಕತಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು?
3) ಈ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ನೀತಿಯೇನು?

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ.

वालुका, सिकता } ಮರಳು

प्रत्युषसि – ಮುಂಜಾನೆಯಲ್ಲಿ

प्रत्यभात् – ಹೊಳೆಯಿತು

गर्त: – ಗುಂಡಿ

परिव्राट् – ತಪಸ್ವಿ

೪. ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಉತ್ತರ ಬರೆಯಿರಿ.

1) तदा तस्य चित्ते प्रत्यभात्–ಯಾವಾಗ? ಏನು? ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ?

2) तदातीव निर्विण्ण:–ಯಾರು? ಯಾವಾಗ? ಏಕೆ?

೫. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಸಂಧಿಯ ಹೆಸರು ತಿಳಿಸಿರಿ :—

भिक्षाटनेन, सहैवादाय, प्रत्युषस्युत्थाय, सर्वेप्येकैकम्।

೬. ಇವುಗಳ ಲಿಂಗ, ವಚನ ಮತ್ತು ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

नद्या:, सिकतासु, श्लोकम्, भिक्षाटनेन

B

ಮೇಲಿನ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ अवर्तत, प्रातिष्ठत, अरक्षत् ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಭೂತಕಾಲದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು. (लङ्लकार) ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಆತ್ಮನೇ ಪದದಲ್ಲಿವೆ.

ಧಾತುವಿಗೆ ಮೊದಲು 'अ' ಎಂಬ ಆಗಮವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಂತರ ಆಯಾಗಣದ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ, ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಆತ್ಮನೇಪದ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ लङ्

प्र–पु   त–इतां–अन्त   अ+वर्त्+अ+त=
म–पु   थाः–इथां–ध्वम्   अवर्तत
उ–पु   इ–वहि–महि

अवर्तत–अवर्तेतां–अवर्तन्त
अवर्तथाः–अवर्तेतां–अवर्तध्वम्
अवर्ते–अवर्तावहि–अवर्तामहि

ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಧಿಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು लट् ಲಕಾರದ ಕ್ರಿಯಾ ರೂಪದಂತೆ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಹೀಗೆಯೇ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ ೧, ೪, ೬ ಮತ್ತು ೧೦ ನೇ ಗಣದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅಯಾ ವಿಕರಣ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕ್ರಿಯಾರೂಪ ಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು.

ಉದಾ: अवन्दत, अजायत, अविन्दत, अचोरयत,
अरक्षत्—ಎಂಬುದು ಪರಸ್ಮೈಪದದ ಭೂತಕಾಲದ ರೂಪ.

ರೂಪಸಿದ್ಧಿ —ಪರಸ್ಮೈಪದದ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು लङ्

प्र–पु   त्–तां–अन्
म–पु   स्(:)–तं–त
उ–पु   अं – व – म

अ+रक्ष्+अ+त्=अरक्षत्
अरक्षत्–अरक्षतां–अरक्षन्

अरक्षः–अरक्षतं–अरक्षत

अरक्षं–अरक्षाव–अरक्षाम

ಹೀಗೆಯೇ ೧, ೪, ೬ ಮತ್ತು ೧೦ನೇ ಗಣದ ಪರಸ್ಮೈಪದದ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿಸಿ.

ಉದಾ : अगच्छत्, अकुप्यत्, अविशत्, अगणयत् ।

ವಿ. ಸೂ.— ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದ್ದರೆ **ಲಙ್** ನಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಅ' ಎಂಬ ಆಗಮವು ಧಾತುವಿನ ಮೊದಲು ಬರುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಉಪಸರ್ಗದ ಮೊದಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಉದಾ : प्रातिष्ठत, प्रत्यागच्छत्

ಮೇಲಿನ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ तापसोऽवर्तत, नद्यास्तीरे, पत्रपुष्पैरपूजयत्, पुण्यकाल एकः स एकस्याः ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ तापसः+अवर्तत, नद्याः+तीरे, पत्रपुष्पैः+अपूजयत् पुण्यकालः+एकः, सः+एकस्याः ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿಸರ್ಗ ಸಂಧಿ.

ನಿಯಮ— ಸ್ವರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಾಗಲಿ, ವ್ಯಂಜನವಾಗಲಿ ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು उ ಕಾರವಾಗಿಯೋ, स ಕಾರವಾಗಿಯೋ रेफ ವಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಲೋಪವಾಗಿಯೋ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಗಸಂಧಿ ಎಂದು ಹೆಸರು.

तापसः + अवर्तत ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವು उ ಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಯಮ : ಹ್ರಸ್ವ अ ಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ अ ಕಾರ ಅಥವಾ[1] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು उ ಕಾರ ವಾಗುತ್ತದೆ. तापस+उ+अवर्तत ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ अ ಕಾರ उ ಕಾರಗಳಿಗೆ ಗುಣವು ಬಂದು तपसो+अवर्तत ಎಂದೂ पूर्वरूप ಸಂಧಿಯು ಬಂದು तपसोऽवर्तत ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ : रामः+गच्छति=राम+उ+गच्छति=रामोगच्छति

ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

सः+अहम्, बालः+याति, कः+अपि

---

1. ಪ್ರತಿವರ್ಗದ ಒಂದನೆಯ ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗ… श, ष, स ಗಳಿಗೂ **कर्कश** ವ್ಯಂಜನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಉಳಿ… ವ್ಯಂಜನಗಳು मृदु ವ್ಯಂಜನಗಳು.

२

मुनिमूषक कथा

ಇದು ಹಿತೋಪದೇಶದ ಸಂಧಿ ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಐದನೆಯ ಕಥೆ. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಒಂದು ಇಲಿಯು ಶ್ಲಾಘ್ಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದರೂ ತನ್ನ ನೀಚಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಪುನಃ ಇಲಿಯೇ ಆಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನೀಚನಿಗೆ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನವು ದೊರೆತರೂ ತನ್ನ ನೀಚತನವನ್ನು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ನೀತಿಯನ್ನು ಈ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

आसीत्पुरा गौतममहर्षेराश्रमे महातपानाम मुनिः। एकदा स मुनिर्वायसमुखात्प्रभ्रष्टमेकं मूषकशावकमैक्षत। ततस्स "अनाथपरिपालनं ह्यस्मद्विधानां धर्म" इत्यालोच्य तं शावकं नीवारकणैः पर्यपोषयत्। जातु कश्चिन्मार्जालस्तं खादितुमाधावात्। स आखुः स्वप्राणात्रक्षेति मुनेः क्रोडं प्राविशत्। मया पोषितमेनं कथमपि रक्षेयमिति विचिन्त्य स ऋषिः "त्वं बिडालो भवेत्यभाषत। स मुनेरनुग्रहाद्बिडाल-स्समपद्यत।

कदाचित्स ओतुः कुक्कुरमेकं वीक्ष्यातीव भीतः पुनः शरणमगच्छन्मुनिम्। दयया स तपस्वी तंमार्जालं श्वानमकरोत्।

एकदा स श्वा शार्दूलमेकं दृष्ट्वा बहुधाकम्पत। दयार्द्रः स ऋषिः करुणया तं सारमेयं "त्वं व्याघ्रो भवे" त्यन्वगृह्णात्।

अथ स मुनिस्तं व्याघ्रं मूषकोयमित्येव पश्यतिस्म। तत्रत्याः सर्वे जना अपि "कृतकव्याघ्रोऽयम्, अनेनैव मुनिना मूषको व्याघ्रतामापन्नः" इति तं निन्दन्तिस्म। एतत्श्रुत्वा सकृतकव्याघ्रोऽचिन्तयत् "निन्दन्तु मां सर्वे, यावदयं ऋषिर्जीवाति तावदिदं मेऽयशस्करं स्वरूपाख्यानं न विरमति। अतः स्वीयामपकीर्तिं प्रमार्ष्टुं मया मुनेः प्राणाः अपहर्तव्याः" इत्यालोच्य तं मुनिं हन्तुमभ्यपतत्। स मुनिः कृतघ्नस्य तस्याखोरुद्धतं वृत्तमालोच्य "पुनर्मूषकोभवे" त्यशपत। अत एव लोकविदो वदन्ति "नीचः श्लाघ्यपदं प्राप्य स्वामिनं हन्तुमिच्छति" इति॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) महातपानाम मुनिः कुत्रासीत्?

2) मुनिर्बिडालान्मूषकं कथमरक्षत्?

3) व्याघ्रः स्वापकीर्तिं प्रमार्ष्टुं किमकरोत्?

೨. 1) ಇಲಿಯು ಹುಲಿಯಾದುದು ಹೇಗೆ? ಋಷಿಯು "ಪುನಃ ಇಲಿಯೋ ಆಗು" ಎಂದು ಏಕೆ ಶಪಿಸಿದನು?

೩. 1) शावकः- ಮರಿ, श्वा - ನಾಯಿ, नीवार - ನವಣೆ, क्रोडः- ಮಡಿಲು, आखुः- ಇಲಿ, अभ्यपतत् - ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು, ओतु - ಬೆಕ್ಕು.

2) ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ.

कृतघ्नः – कृतज्ञः, श्वा – श्वः (ಅವ್ಯಯ)

೪. ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಸಂಧಿಯ ಹೆಸರು ತಿಳಿಸಿರಿ.

इत्यालोच्य, बिडालो भव, अनेनैव, मूषकोयमित्येव ।

B

೧. ಮೇಲಿನ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ नद्यास्तीरे, ततस्सः ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ नद्याः + तीरे, ततः + सः ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವು ಸಕಾರವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ನಿಯಮ:—ಸ್ವರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರ್ಕಶ ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು ಸಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿ. ಸೂ. :—ಚವರ್ಗ ಅಥವಾ ಶಕಾರ ಪರವಾಗಿದ್ದಾಗ ಸಕಾರವು ಶಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಟವರ್ಗ ಅಥವಾ ಷಕಾರವು ಪರವಾಗಿದ್ದಾಗ ಸಕಾರವು ಷಕಾರವಾಗಿಯೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :— हरिः + च=हरिस् + च=हरिश्च

योधः + टीकाम्=योधस्+ टीकाम्=योधष्टीकाम्

रामः + तत्र=रामस्तत्र, हरिः + शेते=हरिस् + शेते= हरिश्शेते, रामः + षष्ठः=रामस् + षष्ठः= रामष्षष्ठः ।

೨. भीतः पुनः, मुनेः क्रोडम् ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವು ಸಕಾರವಾಗಿಲ್ಲ.

ನಿಯಮ :—ಸ್ವರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ कख, पफ ಗಳು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಪಾಠದಿಂದ ಆರಿಸಿರಿ.

೩. महर्षेराश्रमे, पुनर्मूषकः ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವು ರೇಫವಾಗಿದೆ.

ನಿಯಮ :— ಅ ಆ ಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಸ್ವರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರ ಅಥವಾ ಮೃದು ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು ರೇಫವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—भानुः + उदयते = भानुरुदयते, एतैः + दत्तम् = एतैर्दत्तम् ।

೪. 1) धर्म इत्यालोच्य, 2) प्राणा अपहर्तव्याः
3) स मुनिः, एष गच्छति

ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಗವು ಲೋಪವಾಗಿ ಸ್ವರಸಂಧಿ ಬಾರದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

1) ನಿಯಮ[1] :—ಹ್ರಸ್ವ ಅಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಅಕಾರ ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಯಾವ ಸ್ವರವು ಪರವಾದರೂ ವಿಸರ್ಗವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—देव आह, कुमार औषधम् , अर्भक एषः

---

1. अ, इ, उ ಎಂಬ ಸ್ವರಗಳ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ

2) ನಿಯಮ[2] :—ಅ ಕಾರದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಾಗಲಿ ಮೃದು ವ್ಯಂಜನವಾಗಲಿ ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—देवा गच्छन्ति, बाला एवम् , भृत्या इदानीम्

3) ನಿಯಮ[3] :—सः ಮತ್ತು एषः ಈ ಪದಗಳ ವಿಸರ್ಗಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವ ಅಕಾರವನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಯಾವ ವರ್ಣವು ಪರವಾದರೂ ವಿಸರ್ಗವು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—स कविः, एष गच्छति, स एवम् , एष इदम्

ವಿ. ಸೂ. :—ವಿಸರ್ಗವು ಲೋಪವಾದಮೇಲೆ ಸ್ವರಸಂಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

रेफ ವು ಪರವಾದರೆ ವಿಸರ್ಗವು रेफ ವಾಗಿ ಅದು ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಹಿಂದಿನ अ, इ, उ ಕಾರಗಳು ದೀರ್ಘವಾಗುತ್ತವೆ.

ಉದಾ :—पुनः + रमते = पुनर् + रमते = पुना रमते

हरिः + राजते = हरिर् + राजते = हरी राजते

ओतुः + रटति = ओतुर् + रटति = ओतूरटति

2. भोः ಎಂಬ ಅವ್ಯಯದ ವಿಸರ್ಗವು ಸ್ವರ ಅಥವಾ ಮೃದು ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ : —भो देव, भो गुरो, भो एवम्

3. ವಿಶೇಷಕ್ರಿಯಾಪದದ ರೂಪ.

लङ्

आसीत् – आस्तां – आसन्

आसीः – आस्तं – आस्त

आसं – आस्व – आस्म

೫. निन्दन्तु मां सर्वे, पुनर्मूषको भव ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ಆಜ್ಞಾರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ರೂಪಸಿದ್ಧಿ ಪರಸ್ಮೈಪದ लोट् ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ

धातु + विकरण + आख्यातप्रत्यय तु, तात्–तां–अन्तु:

निन्द् + अ + तु= निन्दतु –, तात्–तं–त

नि –व–म

	एक	द्वि	बहु
प्र	निन्दतु, निन्दतात्	निन्दतां	निन्दन्तु
म	निन्द, निन्दतात्	निन्दतं	निन्दत
उ	निन्दानि	निन्दाव	निन्दाम

ಹೀಗೆಯೇ 1, 4, 6, ಮತ್ತು 10 ನೇ ಗಣದ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರಿ.

ಉದಾ :—गच्छतु, कुप्यतु, विशतु, चोरयतु

कन्यावरणम्

ಇದು ಮಹಾಕವಿಕಾಳಿದಾಸನ ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಆರನೇ ಸರ್ಗದಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಭಾಗ. ಪಾರ್ವತಿ ಹಿಮವಂತನ ಪುತ್ರಿ. ಆಕೆಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನೇ ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಬಯಕೆ. ಇತ್ತ ಶಿವನಿಗೂ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಬಯಕೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಪಾರ್ವತಿಯು ತನ್ನ ರೂಪಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಜರೆದು ಘೋರ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿದಳು. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸುಟ್ಟುರುಪಿದ ಶಿವನು ಅಗಜೆಯ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವಳೊಡನೆ ಪರಿಣಯಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲು ತನ್ನವರಾದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಮವಂತನ ಬಳಿಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವನು. ಅವರು ಹಿಮವಂತನೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಸಂಭಾಷಣೆ ಮತ್ತು ವಿವಾಹ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥವು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ.

अथ ते मुनयो[1] दिव्याः प्रेक्ष्य हैमवतं पुरम् ।
स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे ॥ १ ॥

हिमवान् उवाच—

अवैमि पूतमात्मानं द्वयेनैव द्विजोत्तमाः ।
मूर्ध्नि गङ्गाप्रपातेन धौतपादाम्भसा च वः ॥ २ ॥

---

1. सप्तर्षयः– मरीचिः, अत्रिः, अङ्गिराः, पुलहः, पुलस्त्यः क्रतुः, वसिष्ठः

कर्तव्यं वो न पश्यामि स्याच्चेत्किं नोपपद्यते ।
मन्ये मत्पावनायैव प्रस्थानं भवतामिह ॥ ३ ॥

एते वयममी दाराः कन्येयं कुलजीवितम् ।
ब्रूत येनात्र वः कार्यं अनास्था बाह्यवस्तुषु ॥ ४ ॥

अङ्गिरा उवाच –

तदागमनकार्यं नः शृणु[2] कार्यं तवैव तत् ।
श्रेयसामुपदेशात्तु वयमत्रांशभागिनः ॥ ५ ॥

[3]अणिमादिगुणोपेतं अस्पृष्टपुरुषान्तरम् ।
शब्दमीश्वर इत्युच्चैः सार्धचन्द्रं बिभर्ति यः ॥ ६ ॥

---

1. अष्टसिद्धयः –अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ।
प्राप्तिः प्राकाम्य मीशत्वं वशित्वं चाष्टसिद्धयः ।

2. ब्रवीतु, ब्रूतात्–ब्रूतां–ब्रुवन्तु
ब्रूहि, ब्रूतात्–ब्रूतं–ब्रूत
ब्रवाणि – ब्रवाव – ब्रवाम

3. शृणोतु, शृणुतात्–शृणुतां–शृण्वन्तु
शृणु, शृणुतात् – शृणुतं–शृणुत
शृणवानि – शृणवाव – शृणवाम

सते दुहितरं साक्षात् साक्षी विश्वस्य कर्मणाम् ।
वृणुते वरदः शम्भुरस्मत्संक्रामितैः पदैः ॥ ७ ॥

उमा वधू र्भवान् दाता याचितार इमे वयम् ।
वरश्शम्भुरलंह्येषः त्वत्कुलोद्भूतये विधिः ॥ ८ ॥

एवं वादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी ।
लीलाकमलपत्राणि गणयामास पार्वती ॥ ९ ॥

हिमवान् उवाच—

एहि विश्वात्मने वत्से भिक्षासि परिकल्पिता ।
अर्थिनो मुनयः प्राप्तं गृहमेधिफलं मया ॥ १० ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) मुनयः कुत्रगच्छन् ?
2) हिमवान् ऋषिभ्यः किमुत्तरं प्रायच्छत् ?
3) देवर्षेरभिप्रायं श्रुत्वा पार्वती किमकरोत् ?

೨. 1) ಹಿಮವಂತನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದನು ?
2) ಅಂಗಿರಸನು ತಿಳಿಸಿದ ಸಂದೇಶವೇನು ?

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ.

स्वर्गाभिसन्धिसुकृतम् = ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯವನ್ನು, अम्भसा= ನೀರಿಂದ, प्रस्थानम्= ಪ್ರಯಾಣ अनास्थाः= ಆಸಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವರು, भूतये= ಏಳಿಗೆಗೆ.

೬. ಸಂಧಿಬಿಡಿಸಿ ಹೆಸರು ತಿಳಿಸಿ.

पितुरधोमुखी, याचितार इमे, मुनयो दिव्याः, स ते ।

B

೧. ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ स्याच्चेत्, वरदश्शम्भुः ಈ ಪದ ಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ स्यात् + चेत्, वरदस् + शम्भु ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು श्चुत्व ಸಂಧಿ.

ನಿಯಮ :— ಸಕಾರ ತವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಶಕಾರ ಚವರ್ಗಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಶಕಾರವೂ ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಚವರ್ಗವೂ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—सच्चित्, कश्चित्, रामाच्च

೨. ಹೀಗೆಯೇ तट्टीका, रामष्षण्मुखम् ಈ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ तत् + टीका, रामस् + षण्मुखम् ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದ ष्टुत्व ಸಂಧಿ.

ನಿಯಮ : ಸಕಾರ ತವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಷಕಾರ ಟವರ್ಗಗಳ ಸಂಬಂಧ ವಿರುವಾಗ ಸಕಾರಕ್ಕೆ ಷಕಾರವೂ, ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಟವರ್ಗವ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—योधष्टङ्कारम्, शिवष्षाडाननम्

೩. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ते, वः नः, अमी ಮುಂತಾದ ಪದ ಗಳು ಸರ್ವನಾಮಗಳು. ಅವುಗಳ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನ ಗಮನಿಸಿರಿ.

ಉತ್ತಮಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮ

दकारान्तः पुल्लिङ्गोऽस्मच्छब्दः ನಾನು

अहं	अवां	वयम्
मां, मा	आवां, नौ	अस्मान्, नः
मया	आवाभ्यां	अस्माभिः
मह्यं, मे	आवाभ्यां, नौ	अस्मभ्यं, नः
मत्	आवाभ्यां	अस्मत्
मम, मे	आवायोः, नौ	अस्माकं, नः
मयि	आवयोः	अस्मासु

ಮಧ್ಯಮಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮ

दकारान्तः पुल्लिङ्गो युष्मच्छब्दः ನೀನು

त्वं	युवां	यूयम्
त्वां, त्वा	युवां, वां	युष्मान्, वः
त्वया	युवाभ्यां	युष्माभिः
तुभ्यं, ते	युवाभ्यां, वां	युष्मभ्यं, वः
त्वत्	युवाभ्यां	युष्मत्
तव, ते	युवयोः, वां	युष्माकं, वः
त्वयि	युवयोः	युष्मासु

ಪ್ರಥಮಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮ

दकारान्तःपुल्लिङ्गस्तच्छब्दः ಅವನು

सः	तौ	ते
तं	तौ	तान्
तेन	ताभ्यां	तैः
तस्मै	ताभ्यां	तेभ्यः
तस्मात्	ताभ्यां	तेभ्यः
तस्य	तयोः	तेषाम्
तस्मिन्	तयोः	तेषु

दकारान्तः पुल्लिङ्गो यच्छदः ಯಾವನು

यः	यौ	ये

ಇತರ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು तद् ಶಬ್ದದಂತೆ.

मकारान्तः पुल्लिङ्गः किं शब्दः ಯಾವನು ?

कः	कौ	के

ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು तद् ಶಬ್ದದಂತೆ.

अकारान्तः पुल्लिङ्गः सर्व शब्द ಎಲ್ಲರೂ

सर्वः	सर्वौ	सर्वे

ಇತರ ರೂಪಗಳು तद् ಶಬ್ದದಂತೆ.

दकारान्तः पुल्लिङ्ग एतच्छब्दः ಇವನು

एषः	एतौ	एते
एतं, एनं	एतौ, एनौ	एतान्, एनान्
एतेन, एनेन	एताभ्यां	एतैः
एतस्मै	एताभ्यां	एतेभ्यः
एतस्मात्	एताभ्यां	एतेभ्यः
एतस्य	एतयोः, एनयोः	एतेषाम्
एतस्मिन्	एतयोः, एनयोः	एतेषु

मकारान्तः पुल्लिङ्ग इदम् शब्दः ಇವನು

अयं	इमौ	इमे
इमं, एनं	इमौ, एनौ	इमान्, एनान्
अनेन, एनेन	आभ्यां	एभिः
अस्मै	आभ्यां	एभ्यः
अस्मात्	आभ्यां	एभ्यः
अस्य	अनयोः एनयोः	एषाम्
अस्मिन्	अनयोः, एनयोः	एषु

सकारान्तः पुल्लिङ्गोदश्शब्दः ಇವನು

असौ	अमू	अमी
अमुं	अमू	अमून्
अमुना	अमूभ्यां	अमीभिः
अमुष्मै	अमूभ्यां	अमीभ्यः
अमुष्मात्	अमूभ्यां	अमीभ्यः
अमुष्य	अमुयोः	अमीषाम्
अमुष्मिन्	अमुयोः	अमीषु

दकारान्तस्त्रीलिङ्गस्तच्छब्दः ಅವಳು

सा	ते	ताः
तां	ते	ताः
तया	ताभ्यां	ताभिः
तस्यै	ताभ्यां	ताभ्यः
तस्याः	ताभ्यां	ताभ्यः
तस्याः	तयोः	तासाम्
तस्यां	तयोः	तासु

दकारान्तस्त्रीलिङ्गोयच्छब्दः ಯಾವಳು

या	ये	याः

ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು ತದ್ ಶಬ್ದದಂತೆ.

मकारान्तस्त्रीलिङ्गः किम् शब्दः ಯಾವಳು?

का	के	काः

ಇತರ ರೂಪಗಳು ತದ್ ಶಬ್ದದಂತೆ.

आकारान्तस्त्रीलिङ्गः सर्वा शब्दः

सर्वा	सर्वे	सर्वाः

ಇತರ ರೂಪಗಳು ತದ್ ಶಬ್ದದಂತೆ.

दकारान्त स्त्रीलिङ्ग एतच्छब्दः ಇವಳು.

एषा	एते	एताः
एतां, एनां	एते, एने	एताः, एनाः
एतया, एनया	एताभ्यां	एताभिः
एतस्यै	एताभ्यां	एताभ्यः
एतस्याः	एताभ्यां	एताभ्यः
एतस्याः	एतयोः, एनयोः	एतासाम्
एतस्यां	एतयोः, एनयोः	एतासु

मकारान्तस्त्रीलिङ्ग इदम् शब्दः ಇವಳು

इयं	इमे	इमाः
इमां, एनां	इमे, एने	इमाः, एनाः
अनया, एनया	आभ्यां	आभिः
अस्यै	आभ्यां	आभ्यः
अस्याः	आभ्यां	आभ्यः
अस्याः	अनयोः, एनयोः	आसाम्
अस्यां	अनयोः, एनयोः	आसु

सकारान्तस्त्रीलिङ्गोऽदश्शब्दः ಅವಳು

असौ	अमू	अमूः
अमूं	अमू	अमूः
अमुया	अमूभ्यां	अमूभिः
अमुष्यै	अमूभ्यां	अमूभ्यः
अमुष्याः	अमूभ्यां	अमूभ्यः
अमुष्याः	अमुयोः	अमूषाम्
अमुष्यां	अमुयोः	अमूषु

दकारान्तनपुंसकलिङ्गस्तच्छब्दः ಅದು

तत्	ते	तानि
तत्	ते	तानि

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದ ಶಬ್ದಗಳು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಂತೆ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

नपुंसकलिङ्गे यच्छब्दः

यत्	ये	यानि
यत्	ये	यानि

नपुंसकलिङ्गे सर्वशब्दः

सर्वं	सर्वे	सर्वाणि
सर्वं	सर्वे	सर्वाणि

नपुंसकलिङ्गे किम् शब्दः

किम्	के	कानि
किम्	के	कानि

नपुंसकलिङ्गे एतच्छब्दः

एतत्	एते	एतानि
एतत्	एते	एतानि

नपुंसकलिङ्गे इदम् शब्दः

इदम्	इमे	इमानि
इदम्	इमे	इमानि

नपुंसकलिङ्ग अदश्शब्दः

अदः	अमू	अमूनि
अदः	अमू	अमूनि

೪. ಕಂಠಪಾಠಮಾಡಿ.

1) शम्भुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ।
2) उमाकात्यायिनी गौरी कालीहैमवतीश्वरी ।
3) पूःस्त्री पुरी नगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनम् ॥

೫. ಪರಿವರ್ತಿಸಿ.

1) योमूर्खो मातापित्रोरुपदेशं न शृणोति सोऽवश्यं कष्ट मनुभवति ।
2) यादृशी भावना यत्र सिद्धिर्भवतु तादृशी ।
3) असावध्यापकस्तैश्छात्रैस्साकं सदा वर्तते ।
4) गोहितानि स्वादुतृणान्यानय शीघ्रम् ।
5) एषा हरिणी तस्यां नद्याममज्जत् ।

४ युक्तिः शक्तेर्गरीयसी

ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಾಗ ಜನರು ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೇಹದ ಬಲದಿಂದಲೂ, ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಬಲದಿಂದಲೂ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಬಲವನ್ನು ಶಕ್ತಿ ಎಂದೂ, ಬುದ್ಧಿಯ ಬಲವನ್ನು ಯುಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಭಾವಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಇವೆರಡೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೂ ಶಕ್ತಿಗಿಂತ ಯುಕ್ತಿಯೇ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಪ್ರಬಲವೆನಿಸುವುದು. ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಬಹುದು. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಮುಂದಿನ ಕತೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

आसीत्पुरा काञ्चीराजधान्यां सुप्रतापो नाम राजा। तत्रैकदा कस्यापि धनिकस्य मन्दिरे रन्ध्रं कुर्वन्तश्चत्वारश्चोराः रक्षिपुरुषैः शृङ्खलया बद्धाः राज्ञे निवेदिताः। राजा घातकानादिशत् "नगराद्बहिर्नीत्वा एतान् चतुरोऽपि चोरान् शूलमारोपयत" इति। ततस्तैस्तथा क्रमशस्त्रिषु चोरेषु शूलमारोपितेषु चतुर्थः कमपि रक्षणोपायं मनसि विचिन्त्य घातकानवदत् "रे पुरुषाः, मद्वचनात् विज्ञाप्यतां राजा अस्ति मयि काचन अद्भुता विद्या। मृते च मयि सा अस्त

यास्यति । अतस्तां विद्यां मत्सकाशात् भवान् लब्ध्वा मां मारयतु । मर्त्यलोके सा विद्या चिरं तिष्ठतु " इति ॥

तदनु घातकैस्तथा निवेदितो नृपतिस्तं चोरं आनाय्यापृच्छत् " कां विद्यां त्वं जानासि ?" इति । चोर उवाच " देव ! सुवर्णकृषिं जानामि । तस्याश्चेयं परिपाटी । यदि सर्षपमात्राणि सुवर्णबीजानि सुकृष्टायां धरण्यां उप्तानि चेत् तानि मासमात्रेण कन्दलीभूय शतगुणितान् सुवर्णसर्षपान् फलन्ति । देवः स्वयमेव पश्यतु " इति ॥

एतदाकर्ण्य विस्मितो राजा चोरं तं सुवर्णकृषौ न्ययुङ्क्त । स च क्वचित् क्रीडासरसस्तीरे क्षेत्रं संस्कृत्य राजानमुपसृत्य " देव ! क्षेत्रं बीजं च संपन्नं वर्तते । इदानीं कश्चिद्वप्ता नियुज्यताम् " इति न्यवेदयत् ॥

" त्वमेव कुतो न वपसि ?" इति पृष्टश्चोरो राजानं प्रत्यवदत् । यद्यहं सुवर्णबीजस्य वप्ता भवेयं कुतः पुनरेवं दुःखमनुभवामि । सुवर्णबीजवपने चोरस्य नाधिकारः ; येन कदापि किमपि न चोरितं स एव वपतु । अतः स्वामी, मन्त्रिणो धर्माधिकारिणो वा वप्तुमर्हन्ति " इति ॥

राजा तु "पूर्वं मया नटनर्तकादिभ्यो दातुं ता
चरणानां धनं चोरितम्। अतो नाहं वपामि" इत्यब्रवीत्
मन्त्रिणस्तु "राजोपजीविनो वयं कथमस्तेयिनो भवामः
इत्यवोचन्। धर्माधिकारी तु "बाल्येऽहं स्वगृह ए
मोदकानचोरयम्" इत्यकथयत्॥

एवं सर्वेष्वपि स्वकीयं चौर्यं प्रकाशयत्सु
चोरस्सधैर्यमुवाच "यदि सर्वेऽपि यूयं चोराः स्युस्त
कथमहमेक एव शूलमारोपयितव्यः" इति। राजा त्वेतद
कर्ण्य हास्यपटुं तं सुबुद्धिं चोरं प्रशंस्य मरणदण्डान्मोचय
मास। अत एवोच्यते "युक्तिः शक्तेर्गरीयसी" इति॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) राजा घातकान् किमादिशत्?

2) चोरः घातकान् किमवदत्?

3) चोरः राजानमुपगम्य किमवदत्?

4) सर्वेषु चौर्यं प्रकाशयत्सु चोरः किमवदत्?

೨. 1) ಬೀಜವನ್ನು ನೆಡುವ ಬಗ್ಗೆ ಕಳ್ಳನು ರಾಜನಿಗೆ ಏನು ಹೇಳಿದನು?

2) ಬೀಜವನ್ನು ನೆಡಲು ರಾಜನು ಹೇಗೆ ಅಯೋಗ್ಯನೆನಿಸಿದನು

3) ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಮಂತ್ರಿಗಳು ಹೇಗೆ ಅಯೋಗ್ಯರೆನಿಸಿದರು ?

4) ಕಳ್ಳನ ಯುಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ರಾಜನು ಏನು ಮಾಡಿದನು ?

೩. कः कं कदा अवदत् ? कश्च आशयः ?

1) कां विद्यां त्वं जानासि ?

2) त्वमेव कुतो न वपसि ?

3) बाल्येऽहं मोदकानचोरयम् ।

4) वप्तुमर्हन्ति ।

೪. 1) ಇವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

तत्रैकदा, चत्वारश्चोराः, चतुरोऽपि, तैस्तथा, चोर उवाच, एतदाकर्ण्य ।

2) ಇವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

कश्चित्+वप्ता, पृष्टः+चोरः, प्रति+अवदत् सर्वेषु+अपि, तु+एतत्+आकर्ण्य, अतः+ताम्

೫. ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

राजोपजीविनः, धर्माधिकारी, हास्यपदं, सुवर्णबीजवपने, नटनर्तकादिभ्यः

೬. ಇವನ್ನು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಿರಿ.

a) कश्चिद्राजा आसीत् b) कुर्वन् चोरः

c) सा विद्या तिष्ठतु d) अहं वपामि
e) देवः पश्यतु f) भवान् करोतु

೭. "अनुभवामि" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಲಙ ಲಕಾರದ ರೂಪವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

೮. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಬರೆಯಿರಿ.
धनिकस्य मन्दिरं रन्ध्रे कुर्वन् चोराः आसीत्

B

೧. ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಕರಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.
a) भवान् मां मारयतु b) नगराद्बहिः
c) सर्वेषु चौर्यं प्रकाशयत्सु ।

'भवान् मां मारयतु' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭವತ್ಪದವು ಕರ್ತೃವಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಪ್ರಥಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಇದರ ಬದಲು त्वं ಎಂಬುದಿದ್ದರೆ मारय ಎಂದು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿರುತ್ತಿತ್ತು.

नगराद्बहिः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಹಿಃ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿ ಸಿರುವುದರಿಂದ ನಗರ ಪದವು ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ

सर्वेषु चौर्यं प्रकाशयत्सु ಇದು ಸತಿ ಸಪ್ತಮೀ ಪ್ರಯೋಗ ವೆನಿಸಿದೆ. ಇದನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ವಾಕ್ಯವು 'सर्वे चौर्यं प्रकाशयत्सु सः अवदत्' ಹೀಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'यदा सर्वे चौर्यं प्रकाशयन्ति तदा सः अवदत्

ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅವದತ್ ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದಿಂದ 'ಪ್ರಕಾಸಯಂತಿ' ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಕಾಲವು ಸೂಚಿತವಾಗುವುದು. ಈ ಮಿಶ್ರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಕ್ಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ ಸೂಚಿತವಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ಕೃದಂತಪದವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನೂ ಅದರ ಕರ್ತೃಪದವನ್ನೂ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಪ್ರಯೋಗವು "ಸತಿಸಪ್ತಮೀ ಪ್ರಯೋಗ"ವೆನಿಸುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ "ಸರ್ವೇಷು" ಎಂಬ ಕರ್ತೃಪದವೂ "ಪ್ರಕಾಶಯತ್ಸು" ಎಂಬ ಕೃದಂತಪದವೂ ಸಪ್ತಮೀವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

೨. "कुर्वन्तश्चोरा:" ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಕುರ್ವಂತಃ' ಎಂಬುದು ವರ್ತಮಾನ ಕೃದಂತರೂಪವೆನಿಸಿದೆ. ಅದರ ರೂಪ ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪರಸ್ಮೈಪದಿ ಧಾತುಗಳಿಗೆ (ಶತೃ) ಅತ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ವರ್ತಮಾನಕೃದಂತ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: कृ+अत्=कुर्वत्, ಇದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ कुर्वन् कुर्वन्तौ कुर्वन्त: ಎಂದೂ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ कुर्वन्ती कुर्वन्त्यौ कुर्वन्त्य: ಎಂದೂ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ कुर्वत् कुर्वती कुर्वन्ति ಎಂದೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನೇಪದಿ ಧಾತುವಿಗೆ (ಶಾನಚ್) ಆನ, ಮಾನ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ವರ್ತಮಾನ ಕೃದಂತರೂಪವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. 1, 4, 6, 10ನೇ ಗಣಗಳ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಮಾನ ಎಂಬುದನ್ನು 2, 3, 5,

7, 8, 9 ನೇ ಗಣಗಳ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಆನ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಉದಾ: ಕೃ (8) + ಆನ=ಕುರ್ವಾಣ. ಏಧ್ (1) + ಮಾನ=ಏಧಮಾನ. ಇವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರಾಮ ಶಬ್ದದಂತೆಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರಮಾ ಶಬ್ದದಂತೆಯೂ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಶಬ್ದದಂತೆಯೂ ರೂಪವಾಗುತ್ತವೆ.

೩. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'किम्' ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸೇರಿರುವ चित्, चन, अपि ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ. किम् ಶಬ್ದವು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಅವ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಚಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ್ನು ಕಿಮ್ ಶಬ್ದದ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಿಂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಕುತ್ರ, ಕುತಃ, ಕದಾ, ಕಥಂ, ಕ್ವ ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೂ ಸೇರಿಸಬಹುದು.

ಉದಾ: ಕಃ=ಯಾವನು? ಕಶ್ಚನ, ಕಶ್ಚಿತ್, ಕೋಽಪಿ= ಯಾವನೊ, ಕಾ = ಯಾವಳು? ಕಾಚನ, ಕಾಚಿತ್ ಕಾಪಿ=ಯಾವಳೋ, ಕಿಂ=ಯಾವದು? ಕಿಂಚನ, ಕಿಂಚಿತ್, ಕಿಮಪಿ = ಯಾವುದೋ? ಕುತ್ರ = ಎಲ್ಲಿ? ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಎಲ್ಲೋ. ಹೀಗೆ ರೂಪಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗ ವಚನ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ: ಕಸ್ಯಾಂಚಿತ್, ಶಾಲಾಯಾಂ, ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿತ್‌ವನೇ.

೪. 'राजा अकथपत्' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ರಾಜಾ' ಎಂಬುದು ರಾಜನ್ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಯ ರೂಪ. ಈ ಶಬ್ದದ ಇತರ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

ನಕಾರಾಂತಃ ಪುಲ್ಲಿಂಗೋ ರಾಜನ್ ಶಬ್ದಃ—ರಾಜನು

प्र	राजा	राजानौ	राजानः
द्वि	राजानं	राजानौ	राज्ञः
तृ	राज्ञा	राजभ्यां	राजभिः
च	राज्ञे	राजभ्यां	राजभ्यः
पं	राज्ञः	राजभ्यां	राजभ्यः
ष	राज्ञः	राज्ञोः	राज्ञां
स	राज्ञि, राजनि	राज्ञोः	राजसु

ಇದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಞೀ ಎಂದು ಈಕಾರಾಂತವಾಗಿ ನದೀ ಶಬ್ದದಂತೆ ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

राज्ञी	राज्ञ्यौ	राज्ञ्यः

ಹೀಗೆಯೇ ಆत्मन्, मन्त्रिन् ಶಬ್ದಗಳು ನಕಾರಂತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

मन्त्री	मन्त्रिणौ	मन्त्रिणः
मन्त्रिणं	मन्त्रिणौ	मन्त्रिणः
मन्त्रिणा	मन्त्रिभ्यां	मन्त्रिभिः
मन्त्रिणे	मन्त्रिभ्यां	मन्त्रिभ्यः
मन्त्रिणः	मन्त्रिभ्यां	मन्त्रिभ्यः
मन्त्रिणः	मन्त्रिणोः	मन्त्रिणां
मन्त्रिणि	मन्त्रिणोः	मन्त्रिषु

आत्मा	आत्मानौ	आत्मानः
आत्मानं	आत्मानौ	आत्मनः
आत्मना	आत्मभ्यां	आत्मभिः
आत्मने	आत्मभ्यां	आत्मभ्यः
आत्मनः	आत्मभ्यां	आत्मभ्यः
आत्मनः	आत्मनोः	आत्मनां
आत्मनि	आत्मनोः	आत्मसु

मनस्शब्दः

मनः	मनसी	मनांसि
मनः	मनसी	मनांसि
मनसा	मनोभ्यां	मनोभिः
मनसे	मनोभ्यां	मनोभ्यः
मनसः	मनोभ्यां	मनोभ्यः
मनसः	मनसोः	मनसां
मनसि	मनसोः	मनस्सु

वेधस्शब्दः

वेधाः	वेधसौ	वेधसः
वेधसं	वेधसौ	वेधसः
वेधसा	वेधोभ्यां	वेधोभिः
वेधसे	वेधोभ्यां	वेधोभ्यः
वेधसः	वेधोभ्यां	वेधोभ्यः
वेधसः	वेधसोः	वेधसां
वेधसि	वेधसोः	वेधस्सु

೫. ಇಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) कस्यापि .... मन्दिरे .... कुर्वन्तः दृष्टाः ?
2) .... विद्यां जानासि ?
3) .... चोरं मोचयामास ।
4) युक्तिः .... बलीयसी ।

೬. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ.

1) राजा चोरेभ्यः मरणदण्डमादिशत् ।
2) चतुर्थः चोरः आत्मरक्षणाय कञ्चन उपायं अचिन्तयत् ।
3) मत्रि विद्यमानामद्भुतविद्यां राजा लभताम् ।
4) सुवर्णकृषेश्चातुर्यमधिकारिभिर्ज्ञेयम् ।
5) संपन्ने क्षेत्रे सुवर्णबीजं वपतु भवान् ।
6) येन न कदापि चौर्यमाचरितं तस्यैव तस्मिन् कार्ये-
अधिकारो वर्तते ।

५ पतिव्रताप्रभावः

ಪೀಠಿಕೆ :—ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲಾಳಕವಿಯು '**भोजप्रबन्ध**' ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಭೋಜ ರಾಜನ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಿಯತೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಿದಾಸನ ಪ್ರತಿಭೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅನೇಕ ಕಥೆಗಳುಂಟು.

ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಆಶ್ರಯಕೊಟ್ಟ ರಾಜನು ಭೋಜನೆಂದು ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ (೨ ನೆಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ) ನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ನವರತ್ನ' ಗಳಿದ್ದುವೆಂದೂ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲಿದಾಸನೆಂದೂ ಇತಿಹಾಸದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೆ ಆಶ್ರಯಕೊಟ್ಟ ರಾಜ, ಅವನ ಕಾಲ, ಸ್ಥಳಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳುಂಟು.

ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪತಿವ್ರತೆಯ ಪ್ರಭಾವವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಲಿದಾಸನ ಬುದ್ಧಿಚಾತುರ್ಯವೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ.

एकदा भोजो राजा धारानगरे एकाकी विचरन् कस्यचिद्विप्रवरस्य गृहं गत्वा तत्र काञ्चन पतिव्रतां स्वाङ्के शयानं भर्तारमुद्वहन्तीमपश्यत्। ततस्तस्याः शिशुः सुप्तो त्थितः ज्वालायाः समीपमगच्छत्। इयं च पतिव्रता स्वपते

निंद्राभङ्गो मा भवत्विति वन्हौ पतन्तं शिशुं नागृण्हात्। राजा चाश्चर्यमालोक्यातिष्ठत्।

ततः सा पतिधर्मपरायणा वैश्वानरं प्रार्थयत। यज्ञेश्वर, त्वं सर्वकर्म साक्षी। सर्वधर्माञ्जानासि। अतो मदीयं शिशु-मनुगृह्य त्वं मा दहेति। ततः शिशुर्यज्ञेश्वरं प्रविश्यार्धघटिका पर्यन्तं तत्रैवातिष्ठत्। ततः नारोदीत् प्रसन्नमुखश्च शिशुः। सा च ध्यानारूढातिष्ठत्। ततो यदृच्छया समुत्थिते भर्तरि सा झटिति शिशुं जग्राह। तं च परमधर्ममालोक्य विस्मयाविष्टो नृपतिराह। अहो मम सम भाग्यं कस्यास्ति। यदीदृश्यः पुण्यस्त्रियोऽपि मन्नगरे वसन्ति।

ततः प्रातः सभायामागत्य सिंहासन उपविष्टो राजा कालिदासं प्राह। सुकवे महदाश्चर्यं पूर्वेद्यू रात्रौ दृष्टमस्तीत्युक्त्वा राजा पठति "हुताशनश्चन्दन पङ्क शीतलः" इति।

कालिदासः ततः चरणत्रयं झटिति पठति।

सुतं पतन्तं समवीक्ष्य पवके।
न बोधयामास पतिं पतिव्रता।

तदाभवत्तत्पतिभक्तिगौरवात् ।
हुताशनश्चन्दनपङ्क शीतलः ॥

इति कालिदासेन कृतं श्लोकं श्रुत्वा राजा भोजस्तमब्रवीत् पारितोषिक दानेन सम्मानयत् च ।

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) वन्हौ पतन्तं शिशुं पतिव्रता कुतः न अगृण्हात् ?
2) सा किं प्रार्थयत अग्निम् ?
3) नृपतिः साश्चर्यं किमपश्यत् ?

೨. 1) ರಾಜನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ನೋಡಿದನು ?
2) ರಾಜನ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನು ಹೇಗೆ ಬಿಡಿಸಿದನು ?
3) ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ರಾಜನು ಏನು ಮಾಡಿದನು ?

೩. ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿರಿ.
1) त्वं सर्वधर्माञ्जानासि ।
2) मम समं भाग्यं कस्यास्ति ।
3) हुताशनश्चन्दन पङ्क शीतलः ।

೪. ಕಠಿನ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ.

स्वाङ्के–ತನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ, झटिति–ಕೂಡಲೇ

पूर्वेद्युः–ಮುಂಚಿನ ರಾತ್ರಿ, सुप्तोत्थितः–ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎದ್ದು, यदृच्छया–ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ.

೫. ಕೆಳಗಿನ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

नगर एकाकी, सिंहासन उपविष्टः

ಈ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು

नगरे+एकाकी, सिंहासने+उपविष्टः ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ यान्तादेश ಸಂಧಿಯ ನಿಯಮದಂತೆ नगरय्+एकाकी, सिंहासनय्+उपविष्टः ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ य् ಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪ ಬಂದು नगर एकाकी, सिंहासन उपविष्टः ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಸ್ವರಸಂಧಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ वान्तादेश ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

महदाश्चर्यं ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ महत्+आश्चर्यं ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪದಾಂತವಾದ ವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಾಗಲೀ, ಮೃದುವರ್ಣವಾಗಲೀ, ಪರವಾದರೆ ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣವು ಆದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ जश्त्व ಸಂಧಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕೆಳಗಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

1) अच् + वर्ण = अज्वर्ण

2) वाक् + ईश = वागीश

3) षट् + वार = षड्वारम्

4) अप् + जम् = अब्जम्

गौरवाद्धुताशनः ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ गौरवात्+हुताशनः ಎಂದಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪದಾಂತ್ಯವಾದ त् ಕಾರದ ಮುಂದೆ ಮೃದುವರ್ಣ ह ಬಂದದ್ದರಿಂದ जस्त्व ಸಂಧಿಯ ನಿಯಮಾನುಸಾರ गौरवाद्+हुताशनः ಎಂದಾಗುವಾಗ ह ಕಾರಕ್ಕೆ ध ಕಾರಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ गौरवाद्धुताशन ಎಂದು ಆಗುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ "ಪೂರ್ವ ಸವರ್ಣಸಂಧಿ" ಎಂದು ಹೆಸರು.

ನಿಯಮ :—ಪದಾಂತವಾದ, ಅನುನಾಸಿಕವನ್ನುಳಿದ ವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಕ್ಕೆ ह ಕಾರವು ಪರವಾದರೆ ಅಂಥಾ ವರ್ಗಗಳ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರವು ಆದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ: 1) वाक् + हरिः=वाग्घरिः

2) अप् + हविः = अब्भविः

3) षट् + हयाः = षड्ढयाः

೬. ಕೆಳಗಿನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

विचरत् (ತಕಾರಾಂತ)

ಪುಲ್ಲಿಂಗ

विचरन्	विचरन्तौ	विचरन्तः

ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

विचरन्ती	विचरन्त्यौ	विचरन्त्यः

ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ

विचरत्	विचरती	विचरन्ति

ಕೆಳಗಿನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ.

1) उद्वहन्तीम् 2) महत् 3) पतन्तम् ।

ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷ: नृपतिः, पति ಶಬ್ದವು ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ हरि ಶಬ್ದದ ರೂಪಗಳಂತೆ ನಡೆಯಿಸಬೇಕು.

ಪಾಠಮಾಡಿರಿ.

1) पुरन्ध्री सुचरित्रातु सती साध्वी पतिव्रता ।

2) पोतः पाकोऽर्भको डिम्भः पृथुकः शावकः शिशुः

೭. ಕೆಳಗಿನವುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) वन्हे पतन्तं शिशुं ना गृण्हात् ।

2) ततः नाऽरोदीत् प्रसन्नमुखश्च शिशुम्

3) कालिदासं राजः सम्मानयत् ।

4) बालकः मोदकं रोचते ।

---

६ सुभाषितानि

'सुष्ठु भाषितं' सुभाषितं – ಅಂದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತುಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಮಾತುಗಳು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗದ ಕಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು. ಇಂತಹ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ. ಇದರಿಂದ ಯಶಸ್ಸು, ಇದರಿಂದ ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಎಂದೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಮಾತುಗಳು ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ದೀಪಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಮಾತುಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ.

कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ।
तथाऽपि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता ॥ १ ॥

विना कार्येण ये मूढाः गच्छन्ति परमन्दिरम् ।
अवश्यं लघुतां यांति कृष्णपक्षे तथा शशी ॥ २ ॥

यस्तु संचरते देशान् यस्तु सेवेत पण्डितान् ।
तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैलबिन्दुरिवाम्भसि ॥ ३ ॥

विकृतिं नैव गच्छन्ति सङ्गदोषेण साधवः ।
आवेष्टितं महासर्पैश्चन्दनं न विषायते ॥ ४ ॥

क्षमा–तुल्यं तपो नास्ति न सन्तोषात्परं बलम् ।
न च तृष्णापरो व्याधिर्न च धर्मो दयापरः ॥ ५ ॥

नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति सत्यसमं तपः ।
नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं सुखम् ॥ ६ ॥

अतिदानाद्बलिर्बद्धो ह्यतिमानात्सुयोधनः ।
विनष्टो रावणो लौल्यात् अतिसर्वत्र वर्जयेत् ॥ ७ ॥

निर्गुणेष्वपि सत्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।
न हि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चण्डालवेश्मनः ॥ ८ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. a) 1) लघुतां के यान्ति? 2) कस्य बुद्धिः विस्तरति?
3) कुतः संगदोषः साधुषु नैव फलति?
4) साधूनां वैशिष्ट्यं किम्?

b) 1) ಮನುಷ್ಯನು ಏಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾಗಿರಬೇಕು?
2) ನಿಜವಾದ ಸಂತೋಷ, ರೋಗಾದಿಗಳು ಯಾವುವು?
3) ಬಲಿ ಕೌರವಾದಿಗಳು ನಾಶವಾಗಲು ಕಾರಣವೇನು?

c) ಸಂದರ್ಭಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿ.
1) तैलबिन्दुरिवाम्भसि । 2) कृष्णपक्षे यथाशशी ।

೨. a) ಸಂಧಿ ಬಿಂಗಡಿಸಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.
1) सुविचार्यैव 2) बुद्धिस्तैलबिन्दुरिव

3) महासर्पैश्चन्दनं 4) चक्षुर्नास्ति

5) निर्गुणेष्वपि

b) ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಸಮಾಸಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ ಕೊಡಿರಿ.

1) परमन्दिरं 2) क्षमातुल्यं 3) महासर्पैः

4) चण्डालवेश्मनः 5) दयापरः

c) ಕ್ರಿಯಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ.

संहरते, वर्जयेत्, सेवेत. याति

೨. ಪಾಠಮಾಡಿ.

हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्र इन्दुः कमलबान्धवः ।
विधुः सुधांशुः शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः ॥
अब्जो जैवात्रकः सोमो ग्लौर्मृगाङ्कः कलानिधिः ।
द्विजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः ॥

B

೧. ಇವುಗಳ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ.

ईकारान्तः पुलिङ्गः सुधी शब्दः

सुधीः	सुधियौ	सुधियः
सुधियं	सुधियौ	सुधियः
सुधिया	सुधीभ्यां	सुधीभिः
सुधिये	सुधीभ्यां	सुधीभ्यः
सुधियः	सुधीभ्यां	सुधीभ्यः
सुधियः	सुधियोः	सुधियाम्
सुधियि	सुधियोः	सुधीषु

हे सुधीः	हे सुधियौ	हे सुधियः

सकारान्त नपुंसकलिङ्गः चक्षुस् शब्दः

चक्षुः	चक्षुषी	चक्षूंषि
चक्षुः	चक्षुषी	चक्षूंषि
चक्षुषा	चक्षुर्भ्याम्	चक्षुर्भिः
चक्षुषे	चक्षुर्भ्याम्	चक्षुर्भ्यः
चक्षुषः	चक्षुर्भ्याम्	चक्षुर्भ्यः
चक्षुषः	चक्षुषोः	चक्षुषाम्
चक्षुषि	चक्षुषोः	चक्षुष्षु
हे चक्षुः	हे चक्षुषी	हे चक्षूंषि

ಇದರಂತೆ वपुस् धनुस् ಶಬ್ದಗಳು.

अम्भस् ಶಬ್ದವು मनस् शब्द ದಂತೆ.

वेश्मन् शब्दः नकारान्तः नपुंसकः

७ रुग्णबधिरयोस्संवाद:

ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಮಾತನಾ
ವುದು ಅನರ್ಥಕಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಹಾಸ್ಯ
ಸಂಭಾಷಣೆ ಈ ಭಾಗ.

परोक्तं साध्वनाकर्ण्य नयुक्तं प्रतिभाषितुम् ।
बहिर्निष्कासितः कोपि बधिरः प्रतिकूलवाक् ॥

कोपि बधिरः स्वसुहृदं ज्वरार्तं श्रुत्वा तं द्रष्टुमिच्छ
गृहात्प्रस्थितः । पथि गच्छन्नेवमचिन्तयत् । मित्रसका
गत्वा "अपि सह्यो ज्वरवेगः?" इति पृच्छेयम् । "किञ्चि
सह्यः" इति स प्रतिवदेत् । ततः "किमौषधं सेवसे ?" इ
पृच्छेयम् । "इदमौषधं सेवे" इति स प्रतिभाषेत । अनन
" कस्ते भिषक् ?" इति मया पृष्टे " असौ मम चिकित्सक
इति स प्रतिगदेत् । अथ तत्तदनुरूपं संभाष्य वयस्यमापृच्छ
गृहमागमिष्यामि" इति । एवमालोचयन् सबधिरो मि
प्राप्य—

बधिरः– (सादरम्) सखे ! अपि सह्यो ज्वर वेगः ?

रुग्णः – वयस्य ! किं ब्रवीमि । तथैव वर्तते ।

बधिरः – भगवतः प्रसादेन तथैव वर्तताम् । किमौषधं निषेवसे ।

रुग्णः – (सकोपं) ममौषधं मृत्तिका ।

बधिरः – तदेव भद्रतरम् । कस्तेऽगदंकारः ?

रुग्णः – (सोद्रेकं) ममागदंकारस्स यमः । अवगच्छ, उत्तिष्ठ, बहिर्गच्छ ।

बधिरः – (ससन्तोषं) स एव समर्थः । तं मापरित्यज एवं प्रतिकूलानि वचनानि श्रुत्वा स रोगी दुस्सहेन कोपेन स्वभृत्यानादिशत् । "भोः किमेवमयं क्षतेक्षारं प्रक्षिपति । निष्कास्यतामयमर्धचन्द्र दानेन" इति । अथ स बधिरः परिजनेन गलहस्तिकया बहिर्निस्सारितः ।

अतः परोक्तं सम्यगविज्ञाय न प्रतिभाषेत ।

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) ಕಿವುಡನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಏನು ಯೋಚಿಸಿದನು ?

2) ಪರೋಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದೇ ಮಾತನಾಡುವುದು ಅನರ್ಥಕಾರಿ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸಿ.

೨. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ.

क्षत = ಗಾಯ, गालहस्तिका, अर्धचन्द्रप्रदान = ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದು.

೩. ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿರಿ.

साधु + अनाकर्ण्य, सम्यक् + विज्ञाय + एव ।

B

೧. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ पृच्छेयम्, प्रतिभाषेत ಮುಂತ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು ವಿಧ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

(विधिलिङ्)

ರೂಪಸಿದ್ಧಿ :—

ಪರಸ್ಮೈಪದ विधिलिङ् ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು

प्र	ईत्	ईतां	ईयुः
म	ईः	ईतं	ईत
उ	ईयम्	ईव	ईम

ಆತ್ಮನೇಪದ विधिलिङ्

ईत	ईयातां	ईरन्
ईथाः	ईयाथां	ईध्वम्
ईय	ईवहि	ईमहि

धातु + विकरण + आख्यातप्रत्ययं

पृच्छ्+अ+ईत्=पृच्छेत्

पृच्छेत्	पृच्छेतां	पृच्छेयुः
पृच्छेः	पृच्छेतं	पृच्छेत
पृच्छेयं	पृच्छेव	पृच्छेम

प्रतिभाष्+अ+ईत=प्रतिभाषेत

भाषेत	भाषेयातां	भाषेरन्
भाषेथाः	भाषेयाथां	भाषेध्वं
भाषेय	भाषेवहि	भाषेमहि

ಇವುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿ.

भवेत्, सेवेत, पुष्येत, विन्देत, मन्येत, चोरयेत्, मन्त्रयेत

೨. भगवतः प्रसादेन तथैव वर्तताम् ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ वर्तताम् ಎಂಬ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಆತ್ಮನೇಪದದ ಆಜ್ಞಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿದೆ. (लोट्लकार)

ರೂಪಸಿದ್ಧಿ

ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯ लोट्

ताम्	इताम्	अन्ताम्
स्व	इथां	ध्वम्
ऐ	वहै	महै

वर्त + अ + ताम् = वर्तताम्

वर्ततां	वर्तेतां	वर्तन्ताम्
वर्तस्व	वर्तेथां	वर्तध्वम्
वर्तै	वर्तावहै	वर्तामहै

ಹೀಗೆಯೇ ಈ ನಾಲ್ಕು ಗಣದ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

लभताम् , निष्कास्यताम् , विन्दताम् , मन्त्रयताम्

೩. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ श्रुत्वा, गत्वा, संभाष्य ಮುಂತಾದುವು भूतकृदन्ताव्यय ಗಳ ರೂಪಗಳು.

ಧಾತುವಿಗೆ त्वा (क्त्वा) ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ, ಉಪಸರ್ಗ ಸಹಿತವಾದ ಧಾತುವಿಗೆ य (ल्यप्) ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಈ ರೂಪಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಾಗ ಆಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

श्रु + त्वा = श्रुत्वा = ಕೇಳಿ

सम् + भाष् + य = संभाष्य = ಮಾತನಾಡಿ.

रक्ष् + त्वा = रक्षित्वा, गम् + त्वा = गत्वा,

आगम् + य = आगत्य, आगम्य,

त्यज् + त्वा = त्यक्त्वा

೪. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ भिषज् , वाच् , भगवत् ಮುಂತಾದ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳ ಇತರ 8 ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

जकारान्तः पुल्लिङ्गो भिषक् शब्दः ವೈದ್ಯ

भिषक्	भिषजौ	भिषजः
हे भिषक्	हे भिषजौ	हे भिषजः
भिषजं	भिषजौ	भिषजः
भिषजा	भिषग्भ्यां	भिषग्भिः
भिषजे	भिषग्भ्यां	भिषग्भ्यः
भिषजः	भिषग्भ्यां	भिषग्भ्यः
भिषजः	भिषजोः	भिषजाम्
भिषजि	भिषजोः	भिषक्षु

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಲಿಂಗದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇತರ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಒಂದರಂತೆ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

तकारान्तः पुल्लिङ्गो भगवत् शब्दः ಪೂಜ್ಯನು

भगवान्	भगवन्तौ	भगवन्तः
हे भगवन्	हे भगवन्तौ	हे भगवन्तः
भगवन्तं	भगवन्तौ	भगवतः

शेषं भिषग्वत् ಹೀಗೆಯೇ धीमत्, बुद्धिमत्, धनवत् ಮುಂತಾದುವು.

तकारान्तः पुल्लिङ्गो महत् शब्दः ಮಹಾತ್ಮ

महान्	महान्तौ	महान्तः
हे महन्	हे महान्तौ	हे महान्तः
महान्तं	महान्तौ	महतः

शेषं भगवत् शब्दवत्

तकारान्तः पुल्लिङ्गो मरुत् शब्दः ದೇವತೆ

मरुत्	मरुतौ	मरुतः
हे मरुत्	हे मरुतौ	हे मरुतः
मरुतं	मरुतौ	मरुतः

शेषं प्राग्वत्

चकारान्तः स्त्रीलिङ्गो वाक्शब्दः ಮಾತು

वाक्	वाचौ	वाचः
हे वाक्	हे वाचौ	हे वाचः
वाचं	वाचौ	वाचः

शेषं प्राग्वत्

೫. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರಿ

1) रोगहार्यगदंकारो भिषग्वैद्यौ चिकित्सके ।

2) गृहं गेहोदवसितं वेश्म सद्म निकेतनम् ।

೬. ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿರಿ

1) योषिदेषा विचित्रां ... (स्रक्) धारयति ।

2) एष मे पिता ... (भिषज) सार्धं वर्तते ।

3) दुर्जनानां .... (वाक्) माधुर्यं .... (हृदय) हालाहलं अस्ति

4) भो विद्यार्थिन् गृहं .... (गम्+त्वा) पितरं वन्दस्व ।

೭. ಪರಿವರ್ತಿಸಿ

1) प्रायेण रोगिणो भिषजां वचांसि शृण्वन्ति परं – नानुतिष्ठन्ति ।

2) तेषां कोकिलानां मधुरं स्वनमाकर्ण्य को न – हृष्येत् ?

3) भगवन्, क्षमस्व मेऽपराधान् ।

4) यद्यदाचरति श्रेष्ठः तत्तदेवेतरो जनः

5) सतां सन्तापमुत्पाद्य शापं देहीति नो वदेत् ।

८ सीता कौसल्या संवादः

ಇದನ್ನು ರಾಮಾಯಣದ ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡದಿಂದ ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ದಶರಥನು ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿನ ಮಡದಿಯಾದ ಕೈಕೆಗೆ ಹಿಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ವಾಗ್ದಾನವನ್ನು ಅವಳ ಇಷ್ಟದಂತೆ ನೆರವೇರಿಸಲು ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧವಾದನು. ಆಗ ಸೀತೆ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಲು ಅನುವಾದಳು. ಅಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ಗಂಡನಿಗೆ ಹೇಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕೌಸಲ್ಯೆ ತಿಳಿಸಿದಳು. ಅವರಿಬ್ಬರ ಈ ಸಂವಾದದಿಂದ ಸತೀಧರ್ಮವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

कौसल्या सीतां वदति—

असत्यः सर्वलोकेऽस्मिन् सततं सत्कृताः प्रियैः ।
भर्तारं नानुमन्यन्ते विनिपातगतं स्त्रियः ॥ १ ॥

एष स्वभावो नारीणां अनुभूय पुरा सुखम् ।
अल्पामप्यापदं प्राप्य दुष्यन्ति प्रजहत्यपि ॥ २ ॥

असत्यशीला विकृता दुर्ग्राह्य हृदया हि ताः ।
युवत्यः पापसङ्कल्पाः क्षणमात्राद्विरागिणः ॥ ३ ॥

न कुलं न कृतं विद्या न दत्तं नापि सङ्ग्रहः ।
स्त्रीणां गृह्णाति हृदयं अनित्यहृदया हि ताः ॥ ४ ॥

साध्वीनां हि स्थितानां तु शीले सत्ये श्रुते शमे ।
स्त्रीणां पवित्रं परमं पतिरेको विशिष्यते ॥ ५ ॥

स त्वया नावमन्तव्यः पतिः प्रव्राजितो वनम् ।
तव देवसमस्त्वेषः निर्धनः सधनोऽपि वा ॥ ६ ॥

विज्ञाय वचनं सीता तस्या धर्मार्थसंहितम् ।
कृताञ्जलिरुवाचेदं श्वश्रूमभिमुखे स्थिताम् ॥ ७ ॥

करिष्ये सर्वमेवाहं आर्या यदनुशास्ति माम् ।
अभिज्ञास्मि यथा भर्तुर्वर्तितव्यं श्रुतं च मे ॥ ८ ॥

न मामसज्जनेनार्या समानयितुमर्हति ।
धर्माद्विचलितुं नाहं अलं चन्द्रादिव प्रभा ॥ ९ ॥

नातन्त्री वाद्यते वीणा नाचक्रो वर्तते रथः ।
नापतिः सुखमेधेत या स्यादपि शतात्मजा ॥ १० ॥

मितं ददाति हि पिता मितं माता मितं सुतः ।
अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् ॥ ११ ॥

साहमेवङ्गता श्रेष्ठा श्रुतधर्मपरावरा ।
आर्ये किमवमन्येऽहं स्त्रीणां भर्ता हि दैवतम् ॥ १२ ॥

सीताया वचनं श्रुत्वा कौसल्या हृदयङ्गमम् ।
शुद्धसत्वा मुमोचाश्रु सहसा दुःखहर्षजम् ॥ १३ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. a) एष स्वभावो नारीणाम्——कः ?

b) भर्तारं नानुमन्यन्ते–कदा ?

c) स्त्रीणां गृह्णाति हृदयम् – किम् ?

೨. a) ಕೌಸಲ್ಯೆಗೆ ಸೀತೆಯು ತಿಳಿಸಿದ ಉತ್ತರವೆಂತಹುದು.

b) "दु:खहर्षजं अश्रु मुमोच" ಯಾರು? ಏಕೆ?

c) ಕೌಸಲ್ಯೆ ಸೀತೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿವಾದವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ

೩. ಈ ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

1) असत्यः = ಸದ್ವರ್ತನೆ ಇಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸರು

2) श्रुतधर्मपरावरा = ಧರ್ಮದ ಹಿಂದುಮುಂದನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದಿರುವವಳು

3) सङ्ग्रहः = ಹೆಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಹಣ

೪. ಈ ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿ.

1) अनित्यहृदयाः 2) शतात्मजा 3) शुद्धसत्वा

೫. ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ

1) नातन्त्री वाद्यते वीणा 2) स्त्रीणां भर्ता हि दैवतम्

3) अलं चन्द्रादिव प्रभा 4) पतिरेको विशिष्यते ।

೬. ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೂ ನಡೆಸಿರಿ.

विरागिणः, असत्यः आपदः, अश्रु, स्त्रीणाम्, भर्ता, दातारम्

೭. ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ,

अस्त्येषः, नानुमन्यन्ते, अप्यापदम्, उवाचेदम्

೮. ಈ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷಗಳಲ್ಲೂ ರೂಪನಡೆಸಿರಿ.

दुष्यन्ति, प्रजहाति, वाद्यते, एधेत, अवमन्यते

B

೧. जहाति, ददाति, शास्ति, मुमेच

ಈ ವಿಶೇಷ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(हा 3 P) लट्

जहाति	जहितः	जहति
जहासि	जहिथः	जहिथ
जहामि	जहिवः	जहिमः

दा (3 P) लट्

ददाति	दत्तः	ददति
ददासि	दत्थः	दत्थ
ददामि	दद्वः	दद्मः

अनु + शास् (2 P)

शास्ति	शिष्टः	शासति
शास्सि	शिष्ठः	शिष्ठ
शास्मि	शिष्वः	शिष्मः

मुच् (6 P) लिट्

मुमोच	मुमुचतुः	मुमुचुः
मुमोचिथ	मुमुचथुः	मुमुच
मुमोच	मुमुचिव	मुमुचिम

೧. ಇವುಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ.

1) असत्यः विपन्नं भर्तारं परित्यजन्ति ।

2) सतीनां तु दुःखार्तोऽपि पतिरेव भूषणम् ।

3) त्वया यदुपदिश्यते तत्सर्वमप्यनुतिष्ठामि ।

4) विपद्गताः स्त्रियः पूर्वकृत मप्युपकारं विस्मरन्ति ।

5) निर्धनोऽपि पतिस्तव दैवतम् ।

೨. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) काचिद्राजा कस्मिन्नगर्यामावसः ।

2) देवालयेन मम पितः समागतः ।

3) विद्यार्थिः पाठानि पाठयन्ति ।

९ पुत्रवात्सल्यम्

ಮಹಾಕವಿ ಭಾಸನ ದುರಂತನಾಟಕವಾದ ಊರುಭಂಗದಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಭಾಗ ಇದು. ಪಾಂಡವರ ಅರಣ್ಯವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳು ಮುಗಿದಿದ್ದುವು. ನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಸಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಧರಾಜ್ಯವು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಲಭಿಸದೆ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಸಮರ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೌರವಮಹಾಸೇನಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಮಡಿದು, ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಿಗೆ ಗಧಾಯುದ್ಧವು ಮೊದಲಿಟ್ಟಿತು. ಕೃಷ್ಣನ ಕಪಟದಿಂದ ಊರುಭಂಗವಾಯಿತು. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಆತನನ್ನು ಅರಸಿಕೊಂಡು ಅವನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳೂ, ಮಡದಿಯೂ ಏಕಮಾತ್ರಪುತ್ರನಾದ ದುರ್ಜಯನೂ ಬಂದರು. ಆಗ ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಹೃದಯ ವಿದ್ರಾವಕ ಸಂಭಾಷಣೆ ಇದು.

धृतराष्ट्रः — पुत्र ! दुर्योधन ! अष्टादशाक्षौहिणी महाराज ! क्वासि ?

राजा — अद्यास्मि महाराजः

धृ — एहि, पुत्रशतज्येष्ठ ! देहि मे प्रतिवचनम् ।

राजा — ददामि खलु प्रतिवचनम् । अनेन-वृत्तान्तेन व्रीडितोऽस्मि ।

धृ — एहि पुत्र ! अभिवादयस्व माम् ।

राजा – अयमयमागच्छामि (ಏಳಲು ಯತ್ನಿಸಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ)

हा ! धिक् । अयं मे द्वितीयः प्रहारः । भीमसेनेन मम ऊरुद्वयेनसमं गुरोः पादाभिवन्दनम् अपि हृतम् ।

धृ – क एष भोः ! मम वस्त्रान्तमाकर्षन् मार्गमादेशयति ।

दुर्जयः – तात ! अहं दुर्जयः ।

धृ – पौत्र ! दुर्जय ! पितरमन्विच्छ ।

दु – तात ! परिश्रान्तः खल्वहम् ।

धृ – गच्छ पितुरङ्के विश्रमस्व ।

दुर्जयः–तात ! अहं गच्छामि । तात ! क्वासि ?

राजा – अयमप्यागतः । भोः सर्वावस्थायां हृदय सन्निहितः पुत्रस्नेहो मां दहति । कुतः —

दुःखानामनभिज्ञोयो ममाङ्कशयनोचितः ।
निर्जितं दुर्जयो दृष्ट्वा किंनुमामभिधास्यति ॥ १ ॥

दु – अयं महाराजो भूम्यामुपविष्टः ।

राजा – पुत्र ! किमर्थमिहागतः ?

दु – त्वं चिरायसीति ।

राजा – अहो ! अस्यामवस्थायामपि पुत्रस्नेहो हृदयं दहति ।

दु – अहमपि खलु तेऽङ्के उपविशामि ।

राजा – (ತಡೆದು) दुर्जय ! दुर्जय ! भोः कष्टम् !

हृदयप्रीतिजननो यो मे नेत्रोत्सवः स्वयम् ।
सोऽयं कालविपर्यासात् चन्द्रो वह्नित्वमागतः ॥२॥

दु – अङ्के उपवेशं किं निमित्तं वारयसि ?

राजा – त्यक्त्वा परिचितं पुत्र यत्रकुत्र त्वयास्यताम् ।
अद्यप्रभृति नास्तीदं पूर्वभुक्तं तवासनम् ॥ ३ ॥

दु – क्वनु खलु महाराजो गमिष्यति ?

राजा – भ्रातृशतमनुगच्छामि ।

दु – मामपि तत्र नय ।

राजा – गच्छ पुत्र एवं वृकोदरं ब्रूहि ।

दु – एहि महाराज ! अन्विष्यसे ।

राजा – पुत्र ! केन ?

दु – आर्यया, आर्येण सर्वेणान्तःपुरेण च ।

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1. दुर्जयः कः ? स केन सार्धं रणभूमिमागतः ?
2. महाराजः कुत्रोपविष्टः ? 3. तस्य द्वितीय
प्रहारः कः ?

೨. 1) ಪುತ್ರನನ್ನು ನೋಡಿದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲ
ಓದ ಭಾವವೇನು ? 2) ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತು
ಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದ ಪುತ್ರನನ್ನು ರಾಜನು ತಡೆಯಲು
ಕಾರಣವೇನು ?

೩. ಕಠಿಣಪದಗಳ ಅರ್ಥ
अक्षौहिणी — 21870 ರಥಗಳು, 21870 ಆನೆಗಳು
65610 ಕುದುರೆಗಳು 109350 ಕಾಲಾಳುಗಳು
वारयसि—ತಡೆಯುತ್ತೀಯೆ. अङ्क—ತೊಡೆ

೪. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ.
1. एवं वृकोदरं ब्रूहि 2) पुत्रस्नेहो मां दहति ।
3) चन्द्रो वह्नित्वमागतः ।

೫. ರೂಪಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ
नय, असि, आस्यताम्, अन्विच्छ, विश्रमस्व

೬. ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಗ್ರಹಿಸಿ ಸಮಾಸದ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿ.
नेत्रोत्सवः, महाराजः, वृकोदरम्, पुत्रस्नेहः,

೭. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಿರಿ.

1) मम ऊरुद्वयस्य समं गुरुः पादाभिवन्दनं हृतम्

2) धातः विश्वं सृजसि ।

B

೧. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ यत्रकुत्र त्वयास्यताम् ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ यत्र, कुत्र ಇವುಗಳು ಅವ್ಯಯಗಳು. ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಬಂದಿರುವ "त्र" ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು सर्व, एक, अन्य, तद् ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ. सर्वत्र, एकत्र, अन्यत्र, तत्र ಹೀಗೆಯೇ ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ "दा" ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದು सर्वदा, एकदा, अन्यदा, कदा, यदा तदा ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ.

೨. अक्षौहिणी ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗುಣಸಂಧಿ ಬಾರದೆ ವೃದ್ಧಿ ಬಂದಿದೆ

अक्ष+ऊहिनी=अक्षौहिणी

೩. महाराजः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ राजन् ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಅಕಾರಾಂತವಾಗಿದೆ.

೪. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರಿ.

1) आत्मजस्तनयःसूनुः सुतः पुत्रः, स्त्रियांत्वमी
आहुर्दुहितरं सर्वेऽ, ऽपत्यं तोकं तयोः समे ॥

೫. ವಿಶೇಷ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು

लोट्

ददातु, दत्तात्	दत्तां	ददतु
देहि, दत्तात्	दत्तं	दत्त
ददानि	ददाव	ददाम

१० मारुतेर्वाक्कौशलम्

ಆದಿಕವಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರಚಿಸಿದ ರಾಮಾಯಣ, ಭರತಖಂಡದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಆದರ್ಶಗ್ರಂಥ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಕಾಂಡದಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಭಾಗ ಇದು. ಸತ್ಯವ್ರತನಾದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ಪಿತ್ರಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ಹೀಗಿರುವಂದು ರಾವಣನು ಆತನ ಮಡದಿಯನ್ನು ಕದ್ದೊಯ್ದನು. ಪತ್ನಿಯನ್ನರಸುತ್ತಾ ಅವನು ಅನುಜಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ಋಷ್ಯಮೂಕಪರ್ವತದ ಬಳಿಗೆ ಬಂದನು. ಅಂದು ವಾಲಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಾಸಿತನಾದ ಸುಗ್ರೀವನು ರಾಮನನ್ನು ನೋಡಿ ಹೆದರಿ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ತನ್ನ ಸಚಿವ ಮಾರುತಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಕುಶಾಗ್ರಮತಿಯಾದ ಮಾರುತಿಯ ಮೃದುಮಧುರ ಮತ್ತು ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ತಲೆದೂಗಿದ ಶ್ರೀರಾಮನು ತನ್ನ ತಮ್ಮನಿದುರಿನಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುವ ಭಾಗ ಇದು.

एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ।
प्रहृष्टवदनः श्रीमान् भ्रातरं पार्श्वतः स्थितम् ॥ १ ॥

सचिवोऽयं कपीन्द्रस्य सुग्रीवस्य महात्मनः ।
तमेवकांक्षमाणस्य ममान्तिकमुपागतः ॥ २ ॥

अभिभाषस्व सौमित्रे सुग्रीवसचिवं कपिं ।
वाक्यज्ञं मधुरैर्वाक्यैः स्नेहयुक्तमरिन्दमम् ॥ ३ ॥

नानृग्वेदविनीतस्य नायजुर्वेदधारिणः ।
नासामवेदविदुषः शक्यमेवं प्रभाषितुम् ॥ ४ ॥

नूनं व्याकरणं कृत्स्नं अनेन बहुधाश्रुतम् ।
बहु व्याहरतानेन न किञ्चिदपभाषितम् ॥ ५ ॥

न मुखे नेत्रयोर्वापि ललाटेच भ्रुवोस्तथा ।
अन्येष्वपि च गात्रेषु दोषः संविदितः क्वचित् ॥ ६ ॥

अविस्तरमसन्दिग्धं अविलम्बितमद्रुतम् ।
उच्चारयति कल्याणीं वाचं हृदयहर्षिणीम् ॥ ७ ॥

अनया चित्रया वाचा त्रिस्थानव्यञ्जनस्थया ।
कस्य नाराध्यते चित्तं उद्यतासेररेरपि ॥ ८ ॥

एवं विधो यस्य दूतो नभवेत्पार्थिवस्यतु ।
सिध्यन्ति हि कथं तस्य कार्याणां गतयोऽनघ ॥ ९ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) रामः कं कांक्षतेस्म ?

2) कस्तस्यनिकटमागतः ?

3) कीदृशी वाक् हृदयहर्षिणी ?

೨. 1) ಮಾರುತಿಯ ಮಾತು ಹೇಗಿತ್ತು ವಿವರಿಸಿ.
2) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಎಂತಹ ದೂತರಿರಬೇಕು.
3) ಈ ಭಾಗದಿಂದ ನೀವು ಕಲಿಯಬಹುದಾದ ಪಾಠವೇನು ?

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ

अनृग्वेदविनीतस्य — ಋಗ್ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಶಿಕ್ಷಿತ ನಾಗದವನಿಗೆ.

अयजुर्वेदधारिणः —ಯಜುರ್ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನಿಗೆ

असामवेदविदुषः — ಸಾಮವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ವಿದ್ವಾಂಸ ನಾಗದವನಿಗೆ

कृत्स्नं ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ त्रिस्थानव्यञ्जनस्थया ಶಿರ, ಕಂಠ ಮತ್ತು ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿದ್ದ.

B

೧. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ एतच्छ्रुत्वा ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ एतत् + श्रुत्वा ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ श्चुत्व ಸಂಧಿ ಬಂದು एतच् + श्रुत्वा ಎಂದಾಗಿ ನಂತರ छत्व ಸಂಧಿ ಬಂದು एतच्छ्रुत्वा ಎಂದು ರೂಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಯಮ :— ಪದಾಂತ್ಯವಾದ ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವರವಾಗಲಿ, ಅಂತಸ್ಥವರ್ಣವಾಗಲಿ, ಅನುನಾಸಿಕವಾಗಲಿ, ಹ ಕಾರವಾಗಲಿ ಪರವಾದರೆ ಆ ಶಕಾರಕ್ಕೆ छत्व ವು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಇದು छत्व ಸಂಧಿ.

ಉದಾ : तत् + शिवः तच् + शिवः तच्छिवः

ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ तत् + श्लोकः तत् + शास्त्रम्

೨. "शक्यमेवं प्रभाषितुम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ "प्रभाषितुम्" ಎಂಬುದು ಉದ್ದೇಶ್ಯಭೋಧಕಾವ್ಯಯ (तुमुन्नन्ताव्यय) ಧಾತುವಿಗೆ तुम् ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಈ ರೂಪವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ : गम् + तुम् = गन्तुम् ಹೋಗಲು

रक्ष् + तुम् = रक्षितुम्, स्ना + तुम् = स्नातुम

೩. ಸಕಾರಾಂತ ವಿದ್ವಚ್ಛಬ್ದದ ಇತರ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳು.

सकारान्तः पुल्लिङ्गो विद्वच्छब्दः ವಿದ್ವಾಂಸನು

विद्वान्	विद्वांसौ	विद्वांसः
हे विद्वन्	हे विद्वांसौ	हे विद्वांसः
विद्वांसं	विद्वांसौ	विदुषः
विदुषा	विद्वद्भ्यां	विद्वद्भिः
विदुषे	विद्वद्भ्यां	विद्वद्भ्यः
विदुषः	विद्वद्भ्यां	विद्वद्भ्यः
विदुषः	विदुषोः	विदुषाम्
विदुषि	विदुषोः	विद्वत्सु ।

೪. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರಿ.

1) लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी ।

2) वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् ।

೫. ಪರಿವರ್ತಿಸಿ

1) ऊर्वशी नामाप्सराः केशिना मध्येमार्गमपहृता ।

2) श्वः कार्यमद्यकुर्वीत ।

3) श्रीकृष्णस्य ललाटे भ्रुवोर्मध्ये तिलकं विराजते ।

4) विद्वानेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् ।

5) महाजनो येन गतः स पन्थाः

---

११ भगवतो भक्तवात्सल्यम्

ಇದು ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವದಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಭಾಗ. ಕೌರವರು
ಪಾಂಡವರೂ ದಾಯಾದಿಗಳು. ಜನ್ಮತಃ ಅವರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವು ಮೂಡಿತ್ತು
ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋತು ಪಾಂಡವರು ೧೨ ವರ್ಷ
ವನವಾಸ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ದುರ್ಯೋಧನನ ದ್ವೇ
ಬುದ್ಧಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕಾಮ್ಯಕ ವನದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಅನ
ಗ್ರಹಿಸಿದ ಅಕ್ಷಯಪಾತ್ರೆಯ ಮಹಿಮೆ ಸುಯೋಧನನ ಕಿವಿ ಮುಟ್ಟಿತು
ಹೇಗಾದರೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಮಾನಭಂಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅವನ
ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಕಡುಕೋಪಿ ದೂರ್ವಾಸರು ಅವ
ಬಳಿ ಬಂದರು. ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಯೋಧನನು ವ
ಕೇಳಿದ ಮತ್ತು ಭಗವಂತನು ಆಶ್ರಿತರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಭಾಗ ಈ ಭಾ
ದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ.

पुरा महात्मानः पाण्डुतनयाः सूर्यदत्ताक्षयस्थाल
महिम्ना सुखेन काम्यकवनमध्यवसन् । श्रुत्वैतदुदन्तं सुयोध
स्तानतिसन्धातुं कर्णशकुनिदुश्शासनैःसमं मन्त्रयतेस्म । तदै
सुलभकोपी दुर्वासाः स्वान्तेवासिभिस्सार्धं हस्तिनावत
मागच्छत् । आगतं तं मुनिवरं दुर्योधनो बहून्यहानि श्रद्ध
भक्त्या चोपासतेस्म ।

तस्यानुस्यूतया वरिवस्यया महर्षिरतीव सन्तुष्टः प्राह

"वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि वर्तते ।
मयि प्रीते तु यद्भूम्यं नालभ्यं विद्यते तव ॥" इति

तदा स सुयोधनः पूर्वं मन्त्रितमेव याचनीयमित्यालोच्य "मुनिवर ! यदि मयि प्रसन्नस्तर्हि काम्यकवनं[1]मधिवसतो मम भ्रातुर्धर्मिष्ठस्य युधिष्ठिरस्यातिथिर्भव । परन्तु कृतातिथ्यायाः कृष्णायाः भोजनानन्तरमेव गन्तव्यम्, एष मे वरः" इति प्रार्थयत । तथेति स मुनिः प्रतिज्ञाय शिष्यायुतसमेतः पाण्डवान्तिकमगच्छत् । तदा पाण्डवाश्च कृतभोजनाः सुखेनाध्यासतासनम्[2] । अभ्यागतं मुनिं विलोक्याजातशत्रुः ससंभ्रमं प्रत्युद्गम्यासने समुपावेशयत् । यथाविधि संपूज्यातिथ्याय न्यमन्त्रयच्च । "भगवन् ! आह्निकं कृत्वा शीघ्रमागन्तव्यमिति प्रयतः प्रार्थयामास । सोऽपि मुनि स्वशिष्यैः सह स्नातुमापगामगच्छत् ।

अत्रान्तरे पतिव्रता सा कृष्णा "कथमेतान् भोजयेयम् ?

---

[1] वस् ಧಾತುವಿಗೆ उप, अनु, अधि, आ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿದ್ದಾಗ ಅದರ ಆಧಾರವು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

[2] अधि ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು शीङ् [शेते] स्था ಮತ್ತು आस् ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೆ ಅದರ ಆಧಾರವು ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

का गतिः ? मया चाभ्यवहारः कृतः । कृष्णेन विना न कमपि
शरणं मन्ये" इति "अनन्यचेतसा तमापद्बान्धवं चिन्तया-
मास । वासुदेव ! जगन्नाथ ! प्रपन्नपरिपाल ! गोपाल ! पाहि
मां कृपया देव ! पूर्वं सभायां दुःशासनादहं मोचिता त्वयैव
अस्मादपि सङ्कटादनाथां मामुद्धरे"ति चक्षुषी निमील्या-
स्तौषीत् ।

अनया स्तुत्या सन्तुष्टो विश्वभावनस्तत्रैव त्वरितमा-
जगाम । द्रौपदीचागतं तं वीक्ष्यतीवामोदत । तदा कृष्णो-
वदत् । "भद्रे ! क्षुन्मां बाधते, शीघ्रं भोजय माम्" इति
तद्वचो निशम्य कृष्णा लज्जिता प्रत्यब्रवीत् । "देव येना-
भुक्तवत्यस्मि अतश्चान्नं न विद्यत" इति । कृष्णश्च सको-
मभणत् नायं नर्मकालः, सत्वरमानय स्थालीम्" इति । भी-
सा स्थालीमानयत् । जगन्नाथः स्थाल्याः कण्ठेलग्नं शाका-
"विश्वात्माप्रीयताम्" देवाश्च तुष्टा भवन्त्विति वदन् स्वयं-
खादत् । स्थाली च सपदि विविधान्नसंपूर्णाभवत् ।

सहदेवो भ्रातुराज्ञया स्नानार्थं गतान् ऋषिवरानाने-
सरितस्तीरमगच्छत् । एतस्मिन्नन्तरे तृप्तास्सर्वे उद्गारानकुर्वन्

"विप्रर्षे वयमाकण्ठं तृप्ताः किं कुर्मः ? इति दुर्वाससमब्रुवन् ।

स च महर्षिः—

पाण्डवाश्च महात्मानः सर्वे धर्मपरायणाः ।
शूराश्च कृतविद्याश्च व्रतिनस्तपसि स्थिताः ॥ १ ॥

सदाचाररता नित्यं वासुदेवपरायणाः ।
क्रुद्धास्ते निर्दहेयुर्वै तूलराशिमिवानलः ॥ २ ॥

इति वदन् सान्तेवासी दुर्वासः यथागतमगच्छत् ।

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) सुयोधनः कैःसह मन्त्रयतेस्म ?

2) स दुर्वाससं कं वरमयाचत ?

3) द्रौपदी कृष्णं किमिति प्रार्थयामास ?

೨. 1) ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಯಸಲು ಏನು ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು ?

2) ಕೃಷ್ಣನು ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನು ?

3) ಭಗವಂತನು ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ.

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ.

वरिवस्या—ಶುಶ್ರೂಷೆ प्रत्युद्गम्य—ಸ್ವಾಗತಿಸಿ अभ्यवहार—ಊಟ नर्मकाल—ಹಾಸ್ಯಕಾಲ उद्गार—ತೇಗು

उदन्त–ಸಮಾಚಾರ प्रयत:–ವಿನೀತನಾಗಿ सपदि–ಕೂಡಲೇ
निमील्य–ಮುಚ್ಚಿ

೪. ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ.

1) कृष्णायाः भोजनानन्तरमेव गन्तव्यम् ।
2) कथमेतान् भोजयेयम् ?
3) विप्रर्षे वयमाकण्ठं तृप्ताः ।
4) क्रुद्धास्ते निर्दहेयुर्वै तूलराशिमिवानलः ।

೫. ಸಂಧಿಬಿಡಿಸಿ ಹೆಸರು ತಿಳಿಸಿ.

उद्धरेति, देवाश्च, तुष्टा भवन्त्विति, न्यन्मत्रयच्च ।

B

೧. क्षुन्माम्, जगन्नाथ ಈ ಪದಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ क्षुत्+माम्, जगत्+नाथ ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಅನುನಾಸಿಕ ಸಂಧಿ.

ನಿಯಮ :— ಪದಾಂತ್ಯವಾದ ವರ್ಗೀಯವ್ಯಂಜನದ ಮುಂದೆ ಅನುನಾಸಿಕವರ್ಣವು ಪರವಾದರೆ ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಅನುನಾಸಿಕವು ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—वाङ्महिमा, षण्मुखः, तन्न

೨. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಕೆಲವು ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಭಕ್ತಿ ರೂಪಗಳು ಹೀಗಿವೆ.

सकारान्तः पुल्लिङ्गो दुर्वासस् शब्दः

दुर्वासाः	दुर्वाससौ	दुर्वाससः
हे दुर्वासः	हे दुर्वाससौ	हे दुर्वाससः
दुर्वाससं	दुर्वाससौ	दुर्वाससः
दुर्वाससा	दुर्वासोभ्यां	दुर्वासोभिः
दुर्वाससे	दुर्वासोभ्यां	दुर्वासोभ्यः
दुर्वाससः	दुर्वासोभ्यां	दुर्वासोभ्यः
दुर्वाससः	दुर्वाससोः	दुर्वाससाम्
दुर्वाससि	दುर್वाससोः	दुर्वासस्सु

ಹೀಗೆಯೇ चन्द्रमस् (ಪು) अप्सरस् (ಸ್ತ್ರೀ) ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು.

सकारान्तनपुंसकलिङ्गो मनश्शब्दः ಮನಸ್ಸು

मनः	मनसी	मनांसि
हे मनः	हे मनसी	हे मनांसि
मनः	मनसी	मनांसि

ಉಳಿದ ರೂಪಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗದ ಶಬ್ದದಂತೆ

नकारान्तनपुंसकलिङ्गोऽहन् शब्दः ಹಗಲು

अहः	अह्नी, अहनी	अहानि
हे अहः	हे अह्नी, हे अहनी	हे अहानि
अहः	अह्नी, अहनी	अहानि
अह्ना	अहोभ्यां	अहोभिः
अह्ने	अहोभ्यां	अहोभ्यः
अह्नः	अहोभ्यां	अहोभ्यः
अह्नः	अह्नोः	अह्नाम्
अह्नि, अहनि	अह्नोः	अहस्सु

೩. ಕಂಸದಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ್ಯಪದಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂ[rest cut off] ಮಾಡಿರಿ

(चन्द्रमसा, अह्नः, सरिताम् , दुर्वाससः, हस्तिनावतीम्)

1) — पिता अत्रिः ।

2) रजनी — विराजते ।

3) दुर्योधनः — अध्यवसत्

4) —परोभागः सायंकालः ।

5) भागीरथी — श्रेष्ठा

೪. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರಿ

1) वरिवरस्यातु शुश्रूषा परिचर्याप्युपासना

2) वार्ता प्रवृत्तिर्वृत्तान्त उदन्तस्यादथाह्वयः ।

१२ विक्रमस्य औदार्यम्

ಇದು ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿದ ಭಾಗ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪರೋಪಕಾರದಿಂದಾಗುವ ಮಹತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಪರೋಪಕಾರಮಾಡುವುದೇ ಮುಖ್ಯ ತತ್ವವೆಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ಮರಣಾನಂತರ ಆತನ ಸಿಂಹಾಸನವು ಭೋಜರಾಜನಿಗೆ ಸಿಗುವುದು. ಅದನ್ನು ಏರಲು ಹೋಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೆಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳು ಭೋಜರಾಜನನ್ನು ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಆತನ ಸಾಹಸ, ಪರೋಪಕಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುವು, ಅಂತಹ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕಥೆಯೂ ಒಂದು.

जातु कश्चिद्ब्राह्मणः पत्न्या सह नदीमुत्तितीर्षुः नदीमवगाह्य महापूरेण नीयमानो हाहाकारं कुर्वन्नदीतटे पुराणश्रवणतत्परान्महाजनानुद्दिश्यैवमवादीत्–"भोः भोः महाजनाः त्रायध्वम्। वृद्धः सपत्नीको ब्राह्मणोऽहं नदीप्रवाहे मुहुर्मुहुर्निमज्जन्नेष जीवितं त्यक्ष्यामि। यः कोऽपि सत्वाधिको धार्मिको मम सभार्यस्य प्राणान्ददातु" इति। एवं प्रार्थयमानस्य तस्य दीनध्वनिं श्रुत्वा सर्वेऽपि जनाः सदयमपश्यन्। न कोऽपि

तस्याभयं दातुं प्रबभूव । प्रवाहात्तं कूलमानेतुं कोऽपि न शशाक ।

ततो विक्रमो राजा "मा भैषीः" इति धीरमुद्घुष्य नदीमध्यं प्रविश्य पत्न्या सह तं ब्राह्मणं महापूरादाकृष्य तटमानिनाय । ततो ब्राह्मणोऽपि स्वस्थःसन् राजानमवदत्– "भो महापुरुष, ममैतच्छरीरं पुरा पितृभ्यामजनिष्ट। ततोऽस्य गायत्र्या द्वितीयं जन्म । इदानीं भवतस्तृतीयं जन्म प्राप्तम् । अतः प्राणदानान्महोपकारिणस्तवाहं किमुपकारिष्यामीति यदि विरमामि, मम जीवितं मुधैव स्यात् । अतो यथाशक्त्युपकरोमि । प्रतिगृहाण । गोदावर्युदकमध्ये द्वादश-वर्षाणि नामत्रयमन्त्रमजपम् । तत्पुण्यं तुभ्यं दीयते । अन्यच्च, यत् कृच्छ्रचान्द्रायणादिना संपदितं सुकृतमस्ति, तदपि गृहाण" इत्युक्त्वा राज्ञे तत्समग्रं पुण्यं समर्प्याशिषं प्रयुज्य, पत्न्या सह ब्राह्मणो निजस्थानं जगाम ।

अस्मिन्नेव समये भीषणः कोऽपि ब्रह्मराक्षसो राजसमीपमाजगाम । ब्राह्मणाः संभ्रान्तास्तमपश्यन् । राजापि तंदृष्ट्वाऽपृच्छत्—भोः, महापुरुष, कस्त्वम् ? कुतः समागतोऽसि ?" इति । राक्षसः प्रत्यवदत्— "अहं अत्रैव नगरे

दुष्प्रतिग्रहजीवी दुर्याचनापरश्च कश्चिद्ब्राह्मण आसम्। तदा विद्यागर्वाद्वृद्धानदूषयम्। तत्पापवशादस्मिन्नश्वत्थपादपे ब्रह्मराक्षसो भूत्वा नियुतं वर्षाणि तिष्ठामि। अद्य भवतोरुभयोर्गोष्ठीमाकर्ण्य समागतोऽस्मि। यतो निर्विशेषं सर्वेषामुपकरोषि, तन्ममाप्युपकर्तुमर्हसि"। इति।

राजाः –किं वाञ्छसि ?

राक्षसः –"इदानीं ब्राह्मणेन यत्पुण्यं तुभ्यं दत्तं, तन्मह्यं दीयताम्। तेन पुण्येनाहमस्माद्दोषादुत्तीर्णो भविष्यामि" इति तत्पुण्यमयाचत।

राजा तदानीमेव तत्पुण्यं निर्विशङ्कं ददौ। सोपि तेन पुण्येन तस्मात्पापकर्मणो मुक्तो दिव्यरूपधरः सन् राजानं प्रशंस्य दिवं जगाम। राजापि तत्रत्यान् जनानापृच्छय स्वनगरं अगमत्। अतः सर्वैरपि परोपकारिभिः भाव्यम्। तथा चोच्यते–

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं यदुक्तं ग्रन्थकोटिषु।
परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १ ॥
अनित्यानि शरीराणि विभवो नैव शाश्वतः।
नित्यं संनिहितो मृत्युः कर्तव्यो धर्मसंग्रहः ॥ २ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) महापूरेण नीयमानः ब्राह्मणः महाजनानुद्दिश्यकिमब्रवीत् ?

2) प्रवाहात्तं कोऽरक्षत् ?

3) स्वस्थः ब्राह्मणः राजानं प्रति किमब्रवीत् ?

4) ब्रह्मराक्षसः आत्मोद्धारं कथमकरोत् ?

೨. 1) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನು ಮಾಡಿದ ಪರೋಪಕಾರವು ಎಂತಹುದು ?

2) ಉಪಕೃತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ತೋರಿಸಿದನು ?

3) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನಾದುದು ಹೇಗೆ ?

4) ವಿಕ್ರಮಾರ್ಕನು ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸನ ಶಾಪವನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿದನು ?

೩. ಸಂದರ್ಭಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿರಿ :—

1) "कोऽपि सत्वाधिको मम सभार्यस्य प्राणान् ददातु ।"

2) तवाहं किमुपकरिष्यामि ।

೪. ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಪದಗಳ ಅರ್ಥ :

1) उत्तितीर्षुः = ದಾಟಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು 2) महापूर=ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹ 3) कूलं=ದಡ 4) मुधा = ವ್ಯರ್ಥ

5) गोष्ठी=ಮಾತುಕತೆ 6) नियुतं=ನೂರುಲಕ್ಷ
7) उत्तीर्ण=ದಾಟಿದವ 8) प्रशस्य=ಹೊಗಳಿ

೫. a) ಸಮಾಸಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

दिव्यरूपधरः, विद्यागर्वात्, राजसमीपं, महाजनान् यथाशक्ति ॥

b) ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

त्रायध्वं, आसं, उपकरोषि, दीयते

B

೧. ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ

1) अहं अत्रैव नगरे काचित् ब्राह्मणः आसीत् ।

2) सर्वेऽपि जनः सदयं अपश्यः ।

3) तत्पुण्यं सर्वं तव दीयते ।

೨. ಯೋಗ್ಯರೂಪಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರಿ :—

1) —(नदी) जले मम—(पितृ) स्नाति ।

2) न—(गायित्री) परं मन्त्रं (अस्)

3) —(राजन्) सभायां—(राज्ञी) न उपविशन्ति ।

4) बालाः ! — (युष्मद्) महापूरे स्नातुं मा (गम् - लोट्)

೩. ಈ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ

सकारान्तः स्त्रीलिङ्गः आशिस् शब्दः

आशीः	आशिषौ	आशिषः
आशिषं	आशिषौ	आशिषः
आशिषा	आशीर्भ्यां	आशीर्भिः
आशिषे	आशीर्भ्यां	आशीर्भ्यः
आशिषः	आशीर्भ्यां	आशीर्भ्यः
अशिषः	आशिषोः	आशिषाम्
आशिषि	आशिषोः	आशिष्षु
हे आशीः	हे आशिषौ	हे आशिषः

नकारान्तनपुंसकलिङ्गो जन्मन् शब्दः

जन्म	जन्मनी	जन्मानि
जन्म	जन्मनी	जन्मानि
हे जन्म	हे जन्मनी	हे जन्मानि

ಉಳಿದ ವಿಭಕ್ತಿಗಳು आत्मन् शब्दवत् ।

೪. a) ಪರಿವರ್ತಿಸಿ.

1) ब्राह्मणेन पुण्यं दत्तम्

2) सः तत्पुण्यं अयाचत ।

3) एषः जीवितं त्यजति ।

b) 1) निमज्जन्नेषः– निमज्जन्+एषः ಇದು ङ्मुट्
ಆಗಮಸಂಧಿ

ಇದರ ನಿಯಮ :—

ಹ್ರಸ್ವಸ್ವರದ ಮುಂದಿರುವ ङ्, ण्, न् ಗಳಿಗೆಮುಂದೆ ಸ್ವರವು ಪರವಾದರೆ ङ्, ण्, न् ಗಳು ಆಗಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ.

ಉದಾ. 1) प्रत्यङ्+आत्मा=प्रत्यङ्ङात्मा
2) सन्+अच्युतः–सन्नच्युतः
3) सुगण्+ईशः–सुगण्णीशः

2) ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷಃ—तुभ्यं दीयते- ದಾನಾರ್ಥಕ ಧಾತುವನ್ನುಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಮ ಪದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿ ಯು ಬರುತ್ತದೆ
"मा भैषीः" अभैषीः ಎಂದು लुङ् ಲಕಾರದ ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನದರೂಪ ಇಲ್ಲಿ "मा" ಎಂಬ ನಿಷೇದಾರ್ಥಕ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದ लुङ् ಲಕಾರದ अ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

೫. ಪಾಠಮಾಡಿರಿ

1) पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सह धर्मिणी ।
भार्याजायाऽथ पुम्भूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुम्बिनि ॥
2) कदाचिज्जातु, सार्धं तु साकं सत्रा समं सह ॥
3) स्वरव्ययं स्वर्गनाक त्रिदिवत्रिदशालयाः ।
सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम् ॥

೬. ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ.

1) भो, बालकौ ! मार्गेऽपततम्, पुनरपि मा तत्र धावतम्

2) रामो गृहमागत्य कनीयांसं भ्रातरं अताडयत् ।

3) स्वादिक्षुरसं निपीय अधुना जलाय किं स्पृहयथ ।

4) यदहं इच्छामि तन्मह्यं कथयतु भवान्

१३ भगीरथवरप्रदानम्

ಈ ಭಾಗವನ್ನು ಆದಿಕವಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವಿರಚಿತರಾಮಾಯಣದ ಬಾಲಕಾಂಡದಿಂದ ಆರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಗರರಾಜನ ೬೦,೦೦೦ ಮಕ್ಕಳು ಕಪಿಲಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಪಾತಾಳದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದರು. ಅವರಿಗೆ ಸಲಿಲಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಭಗೀರಥನ ಪೂರ್ವಜರಾದ ಅಂಶುಮಂತ, ದಿಲೀಪ ಮೊದಲಾದ ರಾಜರು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ತರಲು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೂ, ಸಫಲವಾಗದೇ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥರಾದರು. ಅನಂತರ ಭಗೀರಥನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ ಆತನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಆತನಿಂದ ವರವನ್ನು ಪಡೆದ ಭಾಗವು ಇಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ.

भगीरथस्तु राजर्षिर्धार्मिको रघुनन्दन ।
अनपत्यो महाराजः प्रजाकामः स चाप्रजाः ॥ १ ॥

मन्त्रिष्वाधाय तद्राज्यं गङ्गावतरणे रतः ।
तपो दीर्घं समातिष्ठत् गोकर्णे रघुनन्दन ॥ २ ॥

ऊर्ध्वबाहुः पञ्चतपा मासाहारो जितेन्द्रियः ।
तस्य वर्षसहस्राणि घोरे तपसि तिष्ठतः ॥ २ ॥

अतीतानि महाबाहो तस्य राज्ञो महात्मनः ।
सुप्रीतो भगवान्ब्रह्मा प्रजानां पशुरीश्वरः ॥ ४ ॥

ततः सुरगणैः सार्धमुपगम्य पितापहः ।
भगीरथं महात्मानं तप्यमानमथाब्रीत् ॥ ५ ॥

"भगीरथ महाराज प्रीतस्तेऽहं जनाधिप ।
तपसा च सुतप्तेन वरं वरय सुव्रत" ॥ ६ ॥

तमुवाच महातेजाः सर्वलोकपितामहम् ।
भगीरथो महाबाहुः कृताञ्जलिपुटस्स्थितः ॥ ७ ॥

यदि मे भगवन्प्रीतो यद्यस्ति तपसःफलम् ।
सगरस्यात्मजाः सर्वे मत्तः सलिलमाप्नुयुः ॥ ८ ॥

गङ्गायाः सलिलक्लिन्ने भस्मन्येषां महात्मनाम् ।
स्वर्गं गच्छेयुरत्यन्तं सर्वे च प्रपितामहाः ॥ ९ ॥

देव याचे ह सन्तत्यै नावसीदेत्कुलं च नः ।
इक्ष्वाकूणां कुले देव एष मेऽस्तु वरः परः ॥ १० ॥

उक्तवाक्यं तु राजानं सर्वलोकपितामहः ।
प्रत्युवाच शुभां वाणीं मधुरां मधुराक्षराम् ॥ ११ ॥

"मनोरथो महानेष भगीरथ महारथ।
एवं भवतु भद्रं ते इक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ १२ ॥

इयं हैमवती ज्येष्ठा गङ्गा हिमवतः सुता ।
तां वै धारयितुं राजन् हरस्तत्र नियुज्यताम् ॥ १३ ॥

गङ्गायाः पतनं राजन् पृथिवी न सहिष्यते ।
तां वै धारयितुं राजन् नान्यं पश्यामि शूलिनः" ।

तमेवमुक्त्वा राजानं गङ्गां चाभाष्य लोककृत् ।
जगाम त्रिदिवं देवैः सर्वैः सह मरुद्गणैः ॥ १५ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. a) 1) भगीरथः कस्मिन् राज्यं अदधात् ?
2) पितामहः कैः सार्धं भगीरथं उपागमत् ?
3) तपसा प्रीतो ब्रह्मा भगीरथं किमब्रवीत् ?
4) भगीरथः कीदृशम् वरमवृणीत ?

b) 1) ಭಗೀರಥನು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಕಾರಣವೇನು ?
2) ಭಗೀರಥನು ಆಚರಿಸಿದ ತಪಸ್ಸು ಎಂತಹುದು ?
3) ಭಗೀರಥನ ತಪಸ್ಸು ಹೇಗೆ ಸಫಲವಾಯಿತು ?

c) ಇವುಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಭದೊಡನೆ ವಿವರಿಸಿ.
1) तां वै धारयितुं वीर नान्यं पश्यामि शूलिनः ।
2) नावसीदेत् कुलं च नः ।

3) अनपत्यो महाराजः प्रजाकामः स चाप्रजाः ॥

d) ಕ್ಲಿಷ್ಟಪದಗಳ ಅರ್ಥ

1) अनपत्य=ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವ 2) महासार= ಬಲಶಾಲಿ

3) सलिलक्लिन्न = ನೀರಿನಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ 4) हैमवती=ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು 5) शूलिन्= ಈಶ್ವರ

6) नावसीदेत् = ನಾಶವಾಗದಿರಲಿ

೨. a) ಇವುಗಳ ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಸಮಾಸದ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿ.

रघुनन्दनः, महाराजः, मरुद्गणैः, मधुराक्षराम्,

b) ಇತರ ಪುರುಷಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ.

वरय, गच्छेयुः, नियुज्यतां, याचे

B

೧. a) ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ.

(लोट्)

अस्तु-स्तात्	स्ताम्	सन्तु
एधि-स्तात्	स्तम्	स्त
असानि	असाव	असाम

विधिलिङ्

आप्नुयात्	आप्नुयातां	आप्नुयुः
आप्नुयाः	आप्नुयातं	आप्नुयात
आप्नुयाम्	आप्नुयाव	आप्नुयाम

ಲಙ್ (ಅನದ್ಯತನ ಭೂತ)

अब्रवीत्	अब्रूताम्	अब्रुवन्
अब्रवीः	अब्रूतं	अब्रूत
अब्रवं	अब्रूव	अब्रूम

b) ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

तपस्, ಶಬ್ದವು मनस् ಶಬ್ದದಂತೆ, शूलिन् ಶಬ್ದವು मन्त्रिन् ಶಬ್ದದಂತೆ.

ಪಾಠವಾಡಿ.

दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् ।
भयंकर प्रतिभयं भैरवं च भयावहम् ॥

राजा राट्-पर्थिवक्ष्माभृत् नृपभूपमहीक्षितः ।
आत्मजस्तनयःसूनुः सुतः पुत्रस्तनूद्भवः ॥

c) ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ.

1) भगीरथः गङ्गानयनाय घोरं तपस्तेपे ।

2) प्रीतः भगवान् वेधाः तस्य पुरस्तात् आविर्भूतः ।

3) पितॄणां तर्पणाय यथा गङ्गां भुवमानेतुं प्रभवेय, तथा मां अनुगृहाण ।

4) यदा रामः शैशवमत्यक्रामत् तदा कैकेयी वरौ-अयाचत ।

5) सोऽपि रामः मातरौ आपृच्छय वनमगच्छत् ।

ब्रह्मन्–ಶಬ್ದದ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಿರಿ.

ब्रह्मा	ब्रह्माणौ	ब्रह्माणः
ब्रह्माणं	ब्रह्माणौ	ब्रह्मणः
ब्रह्मणा	ब्रह्मभ्यां	ब्रह्मभि
ब्रह्मणे	बह्मभ्यां	ब्रह्मभ्यः
ब्रह्मणः	ब्रह्मभ्यां	ब्रह्मभ्यः
ब्रह्मणः	ब्रह्मणोः	ब्रह्मणाम्
ब्रह्मणि	ब्रह्मणोः	ब्रह्मसु
हे ब्रह्मन्	हे ब्रह्माणौ	हे ब्रह्माणः

ಹೀಗೆಯೇ शर्मन्, वर्मन् ಮುಂತಾದುವು

१४ एकलव्यस्य गुरुभक्तिः

ಈ ಕಥಾಭಾಗವು ವ್ಯಾಸವಿರಚಿತ ಮಹಾಭಾರತದ ಆದಿಪರ್ವದಿಂದ ಉದ್ಧೃತವಾದದ್ದು. ಭೀಷ್ಮನು ದ್ರೋಣನ ನಿಪುಣತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಗುರುವನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿದನು. ಆತನು ಕಲಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕುಶಲತೆಯನ್ನೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಅವನನ್ನು ಅಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತಿಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು. ಒಂದುದಿನ ಕೌರವಪಾಂಡವರು ದ್ರೋಣನಿಂದ ಮೃಗಬೇಟೆಗೆಹೋಗಲು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಏಕಲವ್ಯನ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ ವನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ದ್ರೋಣನೊಡನೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ದ್ರೋಣನು ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಏಕಲವ್ಯನ ಕುಶಲತೆಯನ್ನು ನೋಡಿ, ತಾನೇ ಅವನ ಗುರುವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಬಲಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏಕಲವ್ಯನು ತನ್ನ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟನ್ನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕಡಿದು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಏಕಲವ್ಯನ ಗುರುಭಕ್ತಿಯು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಭಾಗ.

अथ भीष्मोपदेशमनुसृत्य सर्वे कौरव-पाण्डवाः द्रोणादस्त्रविद्यामध्यैयत। अर्जुनस्य नैसर्गिककौशलं अस्त्रविद्यानुरागं च वीक्ष्य द्रोणोऽब्रवीत्— "यदहं जिष्णुं तथाध्यापयामि यथा त्वत्समोऽन्यो धनुर्धरो नस्या"दिति॥ ततो द्रोणोऽर्जुनं सकलां रणशिक्षामशिक्षयत्। द्रोणाचार्यस्य

शिक्षाकौशलं श्रुत्वा बहवो राजपुत्राः अहमहमिकया शिक्षामधिगन्तुं तत्समीपं समाजग्मुः । तथैव निषादराजस्य हिरण्यधनुषः पुत्रः एकलव्योऽपि आगतः । सोऽपि तं नैषादिरिति चिन्तयन् न प्रतिजग्राह । परंतपः एकलव्यस्तु शिरसा गुरुं नमस्कृत्य वनं प्रत्यगच्छत् । तत्र च गुरोः मृण्मयीं प्रतिमां कृत्वा तस्यां आचार्यवृत्तिमास्थितः । परया श्रद्धया परमेण योगेन नियमेनचोपेतः स नैषादिः विमोक्षादानसंधानेषु परं लघुत्वं–प्राप ।

अथ कदाचिद् द्रोणाभ्यनुज्ञाताः कौरवपाण्डवाः मृगयार्थं वनं ययुः । तदा कोऽपि तेषामनुचरः मृगयोपकरणानि आदाय शुना सह तानन्वगच्छत् । सोऽपि सारमेयः मलिनं कृष्णाजिनजटाधरं तं निषादपुत्रं वीक्ष्य उच्चैर्भषन् तत्रैव तस्थौ। एकलव्यस्तु आत्मनः अस्त्रकौशलं दर्शयितुं भषतः शुनो मुखे सप्त शरान्युगपदेवामुञ्चत् । शरपूर्णास्यः श्वा तु पाण्डवसमीपं अभ्यद्रवत् । तादृशं श्वानं दृष्ट्वा विस्मिताः पाण्डवाः वीरस्य शब्दवेदित्वं हस्तलाघवं च प्रशशंसुः । कोऽयं वीर इति ज्ञातुमिच्छन्तस्ते तमन्विष्यन्तः वने अनिशं शरानस्यन्तं नैषादिं ददृशुः । अदृष्टपूर्वं तमनभिज्ञाय “को

भवान् ? कस्य वा पुत्रः ?" इति तमपृच्छन्। तदा एकलव्यस्तान् प्रत्यवदत्—

"निषादाधिपतेर्वीराः हिरण्यधनुषः सुतम्।
द्रोणशिष्यं च मां वित्त धनुर्वेदकृतश्रमम्" ॥ इति

अनेन प्रतिवचनेन विस्मिताः पाण्डवाः तमापृच्छ्य सहसा द्रोणसमीपमागत्य तस्मै यथावृत्तमाचख्युः। अर्जुनस्तु तमेकलव्यमनुस्मरन् रहसि द्रोणं प्रति इदमब्रवीत्—

तदाहं परिरभ्यैकः प्रीतिपूर्वमिदं वचः।
भवतोक्तो न मे शिष्यः त्वद्विशिष्टो भविष्यति ॥

अथ कस्माद् मद्विशिष्टोऽन्यो भवतः शिष्यो नैषादिर्वर्तते" इति।

श्रुत्वा च तद्वचनं मुहूर्तमिव चिन्तयन् द्रोणो सव्यसाचिनमादाय वनं प्रति आगतः। तत्र च चीरवाससं धनुष्पाणिं अनिशं शरानस्यन्तमेकलव्यमपश्यत्। आयान्तं गुरुं द्रोणमन्तिकात् दृष्ट्वा स शिरसा प्रणम्य, विधिवत्पूजयित्वा आत्मानं शिष्यं निवेद्य, तस्य पुरतः प्राञ्जलिस्तस्थौ। ततो द्रोणो एकलव्यमेवमवादीत्—

"यदि शिष्योऽसि मे वीर वेतनं दीयतां मम" इति ।

गुरोस्तद्वचनमाकर्ण्य तुष्टः स किं दातव्यं मया, उच्यतामिति तमपृच्छत् । तदा द्रोणः दक्षिणाङ्गुष्ठो दीयतामित्यवदत् । सोऽपि तद्दारुणं वचः श्रुत्वा आत्मनः प्रतिज्ञां रक्षन् सन्तुष्टवदनः अदीनमानसः अविचार्य अङ्गुष्ठं छित्वा तस्मै प्रादात् । अहो गुरुभक्तिरेकलव्यस्य ।

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. a) 1) द्रोणः एकलव्यस्य कौशलं दृष्ट्वा किमब्रवीत् ?

2) को नाम एकलव्यः ?

3) सद्रोणसमीपं किमर्थमागतः ?

4) द्रोणः तस्मै किमब्रवीत् ?

5) द्रोणः एकलव्यं कीदृशीं दक्षिणामयाचत ?

b) 1) ದ್ರೋಣನು ಹೇಗೆ ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಗುರುವೆನಿಸಿದನು ?

2) ಏಕಲವ್ಯನ ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾಪ್ರಾವೀಣ್ಯವು ಪ್ರಕಟವಾದುದು ಹೇಗೆ ?

3) ದ್ರೋಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವಚನವಾವುದು ? ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ನೆರವೇರಿಸಿದನು ?

4) ಏಕಲವ್ಯನ ಗುರುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ.

c) ಸಂದರ್ಭಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸಿ :

1) त्वत्समो धनुर्धरो न स्यात्

2) यदि शिष्योऽसि मे वीर वेतनं दीयतां मम ।

d) ಕ್ಲಿಷ್ಟಪದಗಳ ಅರ್ಥ—

1) नैसर्गिकः=ಸ್ವಾಭಾವಿಕ 2) जिष्णुः=ಜಯಶೀಲ 3) निषादिः=ನಿಷಾದನ ಮಗ 4) प्रशंसुः= ಹೊಗಳಿದರು 5) युगपत्=ಒಮ್ಮೆಗೆ 6) अनिशं=ರಾತ್ರಿಹಗಲು 7) अहमहमिकया= ನಾನುಮುಂದೆ ತಾನು ಮುಂದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ 8) परिरभ्य= ಆಲಿಂಗಿಸಿ 9) चीरवासाः = ನಾರುಬಟ್ಟೆ ಯುಟ್ಟವನು प्राञ्जलिः= ಕೈಮುಗಿದವನಾಗಿ

೨. a) ಸಂಧಿ ಬಿಡಿಸಿ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

यद्हम्, उच्चैर्भषन्, परिरभ्यैकः, एकलव्यस्तु

b) ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಸಮಾಸಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ:

यथावृत्तम्, शरपूर्णास्यः, दीनमानसः, धनुष्पाणिः।

c) ಇವುಗಳ ಇತರ ಪುರುಷರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ:

निवर्तस्व, अमुञ्चत्, दीययाम्,

d) ಇವುಗಳ ಲಿಂಗ ವಿಭಕ್ತಿವಚನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ :

मृण्मयीं, शुनः, भवतः, चीरवाससं, हिरण्यधनुषः

೭. ಪಾಠ ಮಾಡಿ.

अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् ।
अयनं वर्त्म मार्गाध्वा पन्थानः पदवी सृतिः ॥
वस्त्रमाच्छादनं वासश्चेलं वसनमंशुकम् ।
अर्जुनः फल्गुनो पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः ।
बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः ।

B

೧. ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ :

सकारान्तः पुल्लिङ्गः पुंस-शब्दः

पुमान्	पुमांसौ	पुमांसः
पुमांसं	पुमांसौ	पुंसः
पुंसा	पुम्भ्यां	पुम्भिः
पुंसे	पुम्भ्यां	पुम्भ्यः
पुंसः	पुम्भ्यां	पुम्भ्यः
पुंसः	पुंसोः	पुंसाम्
पुंसि	पुंसोः	पुंसु
हे पुमन्	हे पुमांसौ	हे पुमांसः

नकारान्तः पुल्लिङ्गः श्वन् - शब्दः ।

श्वा	श्वानौ	श्वानः
श्वानं	श्वानौ	शुनः
शुना	श्वभ्यां	श्वभिः
शुने	श्वभ्यां	श्वभ्यः
शुनः	श्वभ्यां	श्वभ्यः
शुनः	शुनोः	शुनाम्
शुनि	शुनोः	श्वसु
हे श्वन्	हे श्वानौ	हे श्वानः

೧. ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

अस् (विधिलिङ्)

स्यात्	स्यातां	स्युः
स्याः	स्यातं	स्यात
स्याम्	स्याव	स्याम

दृश् (पश्य्) (लिट्)

ददर्श	ददृशतुः	ददृशुः
ददृशिथ	ददृशथुः	ददृश
ददर्श	ददृशिव	ददृशिम

विद् (लोट्)

वेत्तु-वित्तात्	वित्ताम्	विदन्तु
विद्धि-वित्तात्	वित्तम्	वित्त
वेदानि	वेदाव	वेदाम

೩. ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ

1) स निषादः सविषादोऽरण्यमगच्छत् ।

2) यं यं सोऽशिक्षयत् ते सर्वेऽपि परेषामधृष्याऽभवन् ।

3) भो आचार्य असंशयं दातव्या गुरुदक्षिणा ।

4) अहं निषादाधिपतेः पुत्रः भवतः शिष्यश्चास्मि ।

5) स विविधानि वस्तूनि विक्रयार्थमानेतुं ग्रामान्तरं गतः ।

೪. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ विद ಧಾತುವಿನ ರೂಪಭೇದವನ್ನೂ, ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ.

विद - ज्ञाने=वेत्ति ಎಂದೂ विद - सत्तायां – विद्यते । विद - विचारणे – विन्ते । विद - प्राप्तौ – विन्दति, विन्दते ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ

"सत्तायां विद्यते, ज्ञाने वेत्ति विन्ते विचारणे ।
विन्दते-विन्दति प्राप्तौ रूपभेदो विदेः स्मृतः ॥

ಈ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ

१५ श्रीकृष्णलीला

ಟಿಪ್ಪಣಿ:— ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ನಾರಾಯಣ ಪಂಡಿತರಿಂದ ರಚಿತವಾದ **मणिमञ्जरी** ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ಬಾಲಲೀಲೆಗಳನ್ನೂ, ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

देवकस्य सुता जज्ञे देवकी देवसम्मता ।
वसुदेव उवाहैनां यादवः शूरनन्दनः ॥ १ ॥

तत्र प्रादुरभूद्देवः परमात्मा सनातनः
दम्पत्योरनयोराशाः पूरयन्सुरकार्यवान् ॥ २ ॥

प्रङ्गणे रिङ्खणं कुर्वन् अर्भकैः सह माधवः
लीलाभिर्भावगर्भाभिः जनमानन्दयन्बभौ ॥ ३ ॥

जघास मृत्तिकां देवः कदाचिल्लीलया हरिः
मात्रोपालब्ध आस्ये स्वे व्यात्ते विश्वमदर्शयत् ॥ ४ ॥

दध्यमत्रं विभज्येशः कदाचिच्चन्द्र सन्निभम्
नवनीतं समादाय रहो गत्वा जघास च ॥ ५ ॥

जनन्योलूखले बद्धः सोर्जुनावुदमूलयत्
नलकूबरमणिग्रीवौ मोचयामास शापतः ॥ ६ ॥

सपालयन् गोपकबालवृन्दैर्बलेन साकं पशुवत्सयूथान्
निहत्य वत्सासुरमादिदेवो बकं च गोपालकतामवाप
॥ ७ ॥

सुरूपीणां च गोपीनां मण्डले भगवान् स्वयम्
ननर्त वेणुना गायन् रासक्रीडामहोत्सवे ॥ ८ ॥

स्वामित्वेन सुहृत्वेन बन्धुत्वेन च पाण्डवाः
सखित्वेन गतित्वेन तमेव शरणं ययुः ॥ ९ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) किमर्थं प्राऽदुरभूद्देवः ?

2) माता शिशोर्मुखे किमपश्यत् ?

3) पाण्डवाः कथं तमेव शरणं ययुः ?

೨. 1) ಕೃಷ್ಣನು ಜನರನ್ನು ಹೇಗೆ ಆನಂದಗೊಳಿಸಿದನು ?
2) ಕೃಷ್ಣನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಯಾರು ಯಾರು ಶಾಪವಿಮುಕ್ತರಾದರು ?
3) ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ನರ್ತಿಸಿದನು ?

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳು.

उवाह–ಲಗ್ನವಾದನು   आस्य–ಮುಖ

नवनीत–ಬೆಣ್ಣೆ   रहः– ಏಕಾಂತ

व्यात्त–ತೆರೆದಿರುವ   उलूखल–ಒರಳು

अमत्र–ಪಾತ್ರೆ   अशन–ಅನ್ನ

೪. ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರಿ.

1) उवाहैनाम्   2) प्रादुरभूद्देवः

3) दंपत्योरनयोराशा; 4) लीलाभिर्भावगर्भाभिः

4) दध्यमत्रं   5) सोर्जुनावुदमूलयत् ।

ಈ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

कदाचिल्लीलया ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ

कदाचित्+लीलया ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ.

ನಿಯಮ :— ಪದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ त ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಲಕಾರವು ಪರವಾದರೆ ಆ त ವರ್ಗದ ಅಕ್ಷರವು ल ಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ कदाचिल्लीलया ಎಂಬ ರೂಪವು. ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :- क्वचिल्लीनम्, विद्वाँल्लिखति

गोपालकताम् ಎಂಬುದು ಭಾವನಾಮ.

ನಿಯಮ :—ನಾಮ ಪದಗಳನ್ನು ಭಾವನಾಮಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ त्व ಅಥವಾ ता (तल्)ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಉದಾ :—गतित्व, बन्धुत्व, कर्मत्व, कर्तृता

೫. ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ जज्ञे, बभौ, उवाह, मोचयामास, जघास ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು लिट् ಲಕಾರದ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳು. ಇವುಗಳ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೀಗಿವೆ.

ಪರಸ್ಮೈ ಪದ लिट्

अऔ	अतुः	उः
इथ	अथुः	अ
अ (औ)	इव	इम

ಆತ್ಮನೇ ಪದ

ए	आते	इरे
इषे	आथे	(इ) ध्वे
ए	(इ)वहे	(इ)महे

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

नलकूबर मणिग्रीव ನಲಕೂಬರ ಮತ್ತು ಮಣಿಗ್ರೀವ ಎಂಬುವರು ಕುಬೇರನ ಮಕ್ಕಳು. ಧನದಿಂದ ಮತ್ತರಾದ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಿಗನುಚಿತವಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಲು ನಾರದರಿಂದ ಶಪಿತರಾದರು. ಇದನ್ನು ತಿಳಿದ ಅವರು ನಾರದರನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಲು, ನಾರದರು "ಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮುಕ್ತರಾಗುವಿರೆಂದು" ತಿಳಿಸಲು ಅಲ್ಲಿಯುವರೆಗೆ अर्जुन ವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಶಾಪಮುಕ್ತರಾದರು.

वत्सासुर ಕಂಸನು ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರೇರಿತರಾದ ಹಲವಾರು ರಾಕ್ಷಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಇವನೂ ಒಬ್ಬ. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಕೃಷ್ಣನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯನು ವತ್ಸ (ಆಕಳ ಕರು) ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು 'ಬಕ' (ಪಕ್ಷಿ) ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದಿದ್ದರು. ಇವನೇ ಆ ವತ್ಸಾಸುರ ಮತ್ತು ಬಕಾಸುರ.

१६ नचिकेतस उपाख्यानम्

ಇದನ್ನು ಕಠೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಆಧಾರದಿಂದ ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಚಿಕೇತನು ಆರುಣಿ ಎಂಬ ಋಷಿಯ ಮಗನು. ತಂದೆ ಒಮ್ಮೆ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ಮುದಿಯಾದ ಹಸುಗಳನ್ನು ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು. ಇದರಿಂದ ಯಜ್ಞವು ಸಫಲವಾಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಚಿಕೇತನು ತನ್ನನ್ನೇ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಲೆಂದು ತಂದೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಆಗ ಕೋಪದಿಂದ ತಂದೆಯು ಮಗನನ್ನು ಯಮನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದಮೇಲೆ ಏನಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಕತೆಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

आरुणेः ऋषेर्नचिकेता नाम पुत्र आसीत् । एकदा ऋषिर्यज्ञे जरतीर्धेनूः दक्षिणात्वेन कल्पयामास । तादृश्या निष्फलया दक्षिणया पितुर्यज्ञस्य वैफल्यं मन्वानो नचिकेताः आत्मार्पणेन पितुर्यज्ञं सफलीकर्तुं "मां कस्मै दास्यसि" इति पितरं पुनःपुनरपृच्छत् । तदानीं क्रुद्धः पिता "त्वां मृत्यवे ददामि" इति प्रत्युवाच ।

तदनन्तरं "कथमहं सत्पुत्रं यमाय समर्पयामि"? इति सन्तपन्तं पितरमालोक्य नचिकेताः प्राह "हे पितः ! इदं शरीरं नश्वरम् । सर्वथा सत्यं पालनीयम् । अतो

मां यमालयं प्रेषय" इति। ततः पिता पुत्रं यमसदनं गन्तुं अनुजज्ञे।

स तत्र गत्वा अनश्नन्नेव तिस्रो रात्रीरुवास। तथास्थितं तमवलोक्य यमः "यत् त्वं अभुञ्जान एव मम गृहे तिस्रो रात्रीरुषितवानसि अतस्त्रीन् वरान् प्रार्थयस्व" इत्यवदत्। ततस्तद्वचनेन प्रीतो नचिकेताः स्वजीवनं सफलं मन्यमानः यमं प्रत्यवदत् "भगवन्! मामितः प्रतिनिवृत्तं मे पिता प्रत्यभिजानातु, तथैव तदाज्ञामुल्लंघ्य पुनर्गृहं प्रत्यागतवानिति सः कुपितो यथा न भवेत् तथा मां प्रथमवरेण अनुगृहाण" इति। यमोऽपि "तथास्तु" इत्यवदत्। ततोऽग्निविद्यां द्वितीयेन वरेणापृच्छत् नचिकेताः। यमः तं वरमपि ददौ।

अथ तृतीयवरेण सः यमं "मरणानन्तरं अयमात्मा अस्ति न वा?" इत्यस्मिन्नंशे स्वीयं सन्देहं परिहर्तुं प्रार्थयत। यमस्तु तत्त्वज्ञानस्य दुर्ज्ञेयतां प्रतिपादयन् नचिकेतसं प्रश्नान्तरं पृच्छेत्यवदत्। नचिकेतास्तु यमेन निवारितोऽपि स्वसंशयपरिहारमेव यमाद्बुभुत्सुर्मैच्छत्। तदानीं यमः तस्य ज्ञानपिपासां परीक्षितुं पुनरुवाच "हे वत्स! शतायुषः पुत्रपौत्रान्

याचस्व" । तथैव भूमावसपत्नं साम्राज्यं विन्दस्व । आत्मनश्च दीर्घजीवितमपि लभस्व । अथवा मर्त्यैर्लब्धुमशक्यानि स्वर्गसुखानि इहैव भूमौ प्राप्नुहि । परन्तु हे नडिकेतः ! मरण संबद्धं प्रश्नं मा कुरु" इति ॥

नचिकेता आह "हे अन्तक ! भवता दीयमानेन वित्तेन न तर्पणीयो मनुष्यः । ऐहिकाः स्वर्गीया वा भोगाः क्षणिकाः वनितादयो भोगाः सर्वेन्द्रियाणां तेज एव जरयन्ति । अत इमानि भोग्यजातानि भवानेव अनुभवतु । मम पुनरात्मज्ञान-मेव समुपदिश " इति ॥

एवं शमदमाभ्यां वैराग्येण च संपन्नं नचिकेतसं आत्मज्ञानस्याधिकारिणं मत्वा यमस्तत्त्वज्ञानमध्यापयामास ॥

ಅಭ್ಯಾಸ A

೧. 1) नचीकेताः आत्मार्पणाय किमर्थं प्रायतत ?

2) ततः पिता किमब्रवीत् ?

3) सन्तपन्तं पितरं किमवदत्पुत्रः ?

4) यमः स्वगृहे उपवसन्तं नचिकेतसं किमवदत् ।

೨. 1) ನಚಿಕೇತನು ಕೇಳಿದ ಮೊದಲನೆಯ ವರ ಯಾವುದು ?
2) ಯಮನು ನಚಿಕೇತನ ಜ್ಞಾನಪಿಪಾಸೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನು ?
3) ಯಮನ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ನಚಿಕೇತನು ಹೇಗೆ ಉತ್ತರಿಸಿದನು ?

೩. ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರಿ

1) मां कस्मै दास्यसि ?

2) मरणसम्बद्धं प्रश्नं मा कार्षीः ?

3) न वित्तेन तर्पणीयो मनुष्यः ।

4) सर्वेन्द्रियाणां तेज जरयन्ति ।

೪. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

जरती-ಮುದಿಯಾದ दुर्ज्ञेयता –ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗದಿರುವಿಕೆ
ज्ञानपिपासा-ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ

೫. ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

ऋषिर्यज्ञे, नोत्सहन्ते, अनश्नन्नेव, नचिकेतास्तु, यमाल्लब्धुं, भूमावसपत्नं, प्रत्यवदत्

B

೧. ಈ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

वैफल्यं:, विफलस्य+भावः=वफैल्यं ಇಲ್ಲಿ य ಎಂಬ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು, विफल ಎಂಬ ಶಬ್ದದಮೇಲೆ ಭಾವಾ

ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದು ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮವೆನಿಸಿದೆ.

कुपितः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಪ್ ಧಾತುವಿಗೆ ಭೂತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ क्त(त) ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಭೂತಕೃದಂತ ಶಬ್ದವೆನಿಸಿದೆ. ಉಳಿದವು ಆನ–ಮಾನ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಆಗಿರುವ ವರ್ತಮಾನ ಕೃದಂತಗಳಿನಿಸಿವೆ.

೨. भवानेव अनुभवतु, मा कार्षीः ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ त्वं ಎಂಬುದರ ಬದಲು भवान् ಎಂಬುದು ಕರ್ತೃವಾಗಿರುವುದರಿಂದ अनुभवतु ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷದಲ್ಲಿದೆ. ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ 'मा' ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವಿರುವುದರಿಂದ अकार्षीः ಎಂಬ ಕೃಧಾತುವಿನ ಲಙ್ ಲಕಾರದ ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಅಡಾಗಮವು ಲೋಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಲೋಪವು ಲಙ್ ಲಕಾರದ ಕ್ರಿಯಾಪದಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. मा भवत् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಡಾಗಮದ ಲೋಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

उवाच– ಇದರ ರೂಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿರಿ.

वच् (2 P) लिट्

उवाच	ऊचतुः	ऊचुः
उवक्थ	ऊचथुः	ऊच
उवाच	ऊचिव	ऊचिम

೨. ಇವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) नचिकेतः यमसद्मे त्रीणि दिनाः अवसः
2) परेतराजः तस्य त्रीन् वराणि ददुः ।
3) करिः अरण्ये अपरं गजस्यान्तरेण न विचलति
4) स्वर्गसुखः भवानेव अनुभव
5) कस्यांचित् देशे धनपालो नाम वणिजः आस्ताम् ।
6) ममात्मज्ञानमेव उपदिशतु त्वमिति यमाय अप्रार्थयत्

१७ सुभाषितानि

II

विषादप्यमृतं ग्राह्यं बालादपि सुभाषितम् ।
अमित्रादपि सद्वृत्तं स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ १ ॥

सत्यं ब्रूयात् प्रियं ब्रूयात् न ब्रूयात् सत्यमप्रियम् ।
प्रियं च नानृतं ब्रूयादेष धर्मः सनातनः ॥ २ ॥

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः ।
यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते सर्वास्तत्राफलाः क्रियाः ॥ ३ ॥

सर्वलक्षणहीनोऽपि यः सदाचारवान्नरः ।
श्रद्धधानोऽनसूयश्च शतं वर्षाणि जीवति ॥ ४ ॥

अद्भिर्गात्राणि शुध्यन्ति मनः सत्येन शुध्यति ।
विद्या तपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति ॥ ५ ॥

गीती शीघ्री शिरः कम्पी तथालिखितपाठकः ।
अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ ६ ॥

माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तथाऽत्वरा ।
धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ ७ ॥

सुहृदि निरन्तरचित्ते
गुणवति भृत्येऽनुवर्तिनि कलत्रे ।
स्वामिनि सौहृदयुक्ते
निवेद्य दुःखं सुखी भवति ॥ ८ ॥

अत्यम्बुपनान्न ।विपच्यतेऽन्नम् ।
अनम्बुपानाच्च स एव दोषः ॥
तस्मान्नरो वह्निविवर्धनार्थम् ।
मुहुर्मुहुर्वारि पिबेदभूरि ॥ ९ ॥

व्याधेस्तत्वपरिज्ञानम् ।
वेदनायास्तु निग्रहः ॥
एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वम् ।
न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥ १० ॥

ಅಭ್ಯಾಸ

೧. 1) शतं वर्षाणि को जीवति ?
2) कस्सनातनो धर्मः ?

3) पाठकानां गुणाः के ?

4) बुद्धिः केन शुध्यति ?

೨. 1) ಓದುಗರ ದೋಷಯುಗಳು ಯಾವವು ?

2) ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯುಗಳು ಯಾವವು ?

3) ಜಲಪಾನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳು ಯಾವವು ?

4) ವೈದ್ಯನ ಲಕ್ಷಣಗಳಾವವು ?

೩. ಕಠಿಣ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಳು.

अद्भिः–ನೀರಿನಿಂದ भूतात्मा –ಶರೀರ

गीति–ಗಾಯನ ಮಾಡುತ್ತ ಓದುವವನು

लयसमत्वं–ಅರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾದ (ಯತಿ)

अत्वरा–ನಿಧಾನವಾಗಿ कलत्र–ಹೆಂಡತಿ अभूरि–ಕಡಿಮೆ

೪. ಕೆಳಗಿನ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರಿ.

1) विषादप्यमृतम् 2) षडेते 3) तस्मान्नरः

4) मुहुर्मुहुः 5) चिन्तयेन्नित्यम् ।

B

अप् ಪ ಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.ಅದರ ರೂಪಗಳು

आपः, अपः, अद्भिः अद्भ्यः अद्भ्यः अपाम् अप्सु

कलत्र ಎಂಬುದು ಯಾವಾಗಲೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

ಕೆಳಗಿನವುಗಳ ಲಿಂಗ, ವಚನ, ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರಿ.

सुहृदि, वेदनायाः तस्मात् अद्भिः आयुषः

ಕೆಳಗಿನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರಿ.

रमन्ते शुध्यन्ति पिबेत् भूरि मुहुर्मुहुः

अमृतङ्ग्राह्यम् सत्यंब्रूयात् ಈ ಪದಗಳ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದರೆ अमृतम् + ग्राह्यम् सत्यम् + ब्रूयात् ಎಂದು ಆಗುತ್ತದೆ

ನಿಯಮ :— ಪದಾಂತ್ಯದ म ಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಸ್ವಾರಾದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :— हरिंवन्दे तपोभ्यांभूतात्मा.

कम्पी, कण्ठ, रमन्ते ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು कंपी, कंठ, रमंते ಎಂದು ಬರೆಯಬಾರದು.

ಪರಸವರ್ಣಸಂಧಿ ನಿಯಮ :— ಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಅನುಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಅನುನಾಸಿಕವು ಆದೇಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :— कं + प = कम्प   अं + क = अङ्क

अं + जन = अञ्जन   कं + ठ = कण्ठ

अं + त = अन्त

ಆದರೆ ಪದದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅನುಸ್ವಾರಕ್ಕೆ ವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನವು ಪರವಾದರೆ ಅನುನಾಸಿಕವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಬರುವುದು. लयसमत्वं च, लयसमत्वञ्च, पत्रं पुष्पं

पत्रम्पुष्पं ಇತ್ಯಾದಿ ಈ ಎರಡೂ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಬರವಣಿಗೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಭಾಷಾಂತರಿಸಿರಿ.

1) विद्याधनं सर्वं धन प्रधानम् ।

2) विद्वानेव विजानाति विद्वज्जन परिश्रमम् ।

3) धर्मो रक्षति रक्षितः

4) न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ।

5) मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ।
मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं दुरात्मनाम् ॥

ಪಾಠ ಮಾಡಿರಿ

1) आप स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं कमलं जलम्

2) अग्निर्वैश्वानरो वन्हिः वीतिहोत्रो धनञ्जयः

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೧

ಸಮಾಸ

ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಅರ್ಥಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸೇರಿ ಒಂದು ಪದವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪದವೆಂತಲೂ ಎರಡನೆಯ ಪದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಪದವೆಂತಲೂ ಹೆಸರು. ಎರಡು ಸೇರಿ ಸಮಾಸವಾಗುವಾಗ ಪೂರ್ವಪದದ ವಿಭಕ್ತಿ ಲೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಮಸ್ತ ಪದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಗ್ರಹ ವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆರುವಿಧ

1) द्वन्द्वसमास 2) तत्पुरुषसमास 3) कर्मधारयसमास
4) द्विगुसमास 5) बहुव्रीहिसमास 6) अव्ययीभावसमास

द्वन्द्व समास

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ ದ್ವನ್ದ್ವಸಮಾಸ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ತರ ಪದದ ಲಿಂಗವೇ ಸಮಸ್ತ ಪದಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :— रामकृष्णौ — रामश्च कृष्णश्च

धर्मार्थकाममोक्षाः—धर्मश्च अर्थश्च कामश्च मोक्षश्च

ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ದ್ವಿವಚನವೂ ಬಹು ಪದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ಬಹುವಚನವೂ ಸಮಸ್ತ ಪದಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ.

पाणिपादम् — पाणीच पादौच एषां समाहारः

ಸಮಾಹಾರ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ ಸಮೂಹವು ಪ್ರಧಾನವಾದುದು. ಅದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

तत्पुरुषसमास

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರಿ ದರೆ ತತ್ಪುರುಷ ಎಂದು ಹೆಸರು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತರ ಪದದ ಲಿಂಗವೇ ಸಮಾಸಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ.

द्वितीया तत्पुरुष	—	ग्रामगतः	ग्रामं गतः
तृतीया तत्पुरुष	—	पितृसदृशः	पित्रा सदृशः
चतुर्थी तत्पुरुष	—	गोहितम्	गवे हितम्
पञ्चमी तत्पुरुष	–	चोरभयम्	चोरात् भयम्
षष्ठी तत्पुरुष	–	देवालयः	देवस्य आलयः
सप्तमी तत्पुरुष	–	देवभक्तिः	देवे भक्तिः
नञ् तत्पुरुष	–	अनश्वः	न अश्वः
		अधर्मः	न धर्मः

ನಿಷೇಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ नञ् ಒಡನೆ ನಾಮಪದ ಸೇರಿ ಸಮಾಸ ವಾಗುವಾಗ ಆ ನಾಮಪದದ ಮೊದಲಕ್ಷರವು ಸ್ವರವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ न ಎಂಬುದು अन् ಎಂದೂ, ಮೊದಲಕ್ಷರವು ವ್ಯಂಜನವಾಗಿ ದ್ದರೆ ಆ न ಎಂಬುದು अ ಎಂದೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುತ್ತದೆ.

कर्मधारय समास

ಇದು ತತ್ಪುರಷದ ಒಂದು ಭೇದ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಉತ್ತರ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ಪೂರ್ವ ಪದವು ವಿಶೇಣವೂ ಉತ್ತರ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಧಾರಯ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಉದಾ :

नीलोत्पलम् — नीलञ्च तत् उत्पलञ्च

कृष्णसर्पः — कृष्णश्चासौ सर्पश्च

रम्यलता — रम्या च सा लता च

द्विगुसमास

ಇದು ಸಹ ತತ್ಪುರುಷದ ಒಂದು ಭೇದ.

ಪೂರ್ವ ಪದವು ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕವಾಗಿದ್ದು ಉತ್ತರ ಪದದ ಅರ್ಥವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ ದ್ವಿಗುಸಮಾಸವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉದಾ :—

पञ्चवटी — पञ्चानां वटानां समाहारः

सप्तर्षयः — सप्त चते ऋषयश्च

बहुव्रीहिसमास

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ಯ ಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರಿದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅನ್ಯ ಪದದ ಲಿಂಗವೇ ಸಮಾಸಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—

ऊढरथः	उढः रथः येन सः
पीताम्बरः	पीतं अंबरं यस्य सः
चक्रपाणिः	चक्रं पाणौ यस्य सः

अव्ययीभाव समास

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತೋರುವಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯೀಭಾವ ಸಮಾಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದ ಅಥವಾ ಉತ್ತರ ಪದವು ಅವ್ಯಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಮಾಸವೂ ಅವ್ಯಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಉದಾ :—

यथाशक्ति	शक्तिमनतिक्रम्य
शाकप्रति	शाकस्य लेशः
घृतप्रति	घृतस्य लेशः

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೨

ಪ್ರಯೋಗಗಳು

बालः पाठं पठति ।

बालेन पठः पठ्यते ।

ಈ ಎರಡೂ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಪದವೂ ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವೂ ಪ್ರಾಧಾನವಾಗಿರುವದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯದನ್ನು ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದೂ ಎರಡನೆಯದನ್ನು ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

अहं गृहे तिष्टामि ।

मया गृहे स्थीयते ।

ಈ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಿಗೂ ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭಾವಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯದು ಕರ್ತರೀ ಪ್ರಯೋಗ ಎರಡನೆಯದು ಭಾವೆ ಪ್ರಯೋಗ.

ಕರ್ಮಣಿ ಪ್ರಯೋಗವು ಸಕರ್ಮಕ ಧಾತುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಕರ್ಮಕ ಧಾತುವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವಾಗ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳು.

ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ ಪದವು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮ ಪದವು ದ್ವಿತಿಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಪರಸ್ಮೈಪದ, ಇಲ್ಲವೆ ಆತ್ಮನೇ ಪದದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕರ್ಮಣೀ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಾಗ ಕರ್ತೃಪದವನ್ನು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕು.

ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವಾಗ ಧಾತುವಿಗೆ य[1] ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಂತರ ಆತ್ಮನೇ ಪದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೇ ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಈ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಂತವಾದ ಕರ್ಮಪದದ ಪುರುಷ ವಚನಗಳನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ.

लिख्+य+ते=लिख्यते

ಉದಾ :—

बाल: पत्रं लिखति ?

बालेन पत्रं लिख्यते ।

वनिता पतिं वन्दते

वनितया पति: वन्द्यते ।

हरि: लोकान् रक्षति ।

हरिणा लोका: रक्ष्यन्ते ।

ಅಕರ್ಮಕ ಧಾತುವುಳ್ಳ ಕರ್ತರಿ ಪ್ರಯೋಗದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಭಾವೇ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಪರಿವರ್ತಿಸುವಾಗ ಕರ್ತೃಪದವನ್ನು ತೃತಿಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗೂ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವಾಗ य[1] ಸೇರಿಸಿ ಆತ್ಮನೇ ಪದದ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನಕ್ಕೂ ಬದಲಾಯಿಸಬೇಕು.

---

1. य ಎಂಬ ಆಗಮವು लट्, लोट्, लङ् ಮತ್ತು विधिलिङ् ಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ.

अहं गृहे स्वपिमि ।

मया गृहे सुप्यते ।

यूयम् तत्र गच्छथ ।

युष्माभिः तत्र गम्यते ।

विद्यार्थिनः शालायाः आगच्छन्ति ।

विद्यार्थिभिः शालायाः आगम्यते ।

ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವಾಗ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳು.

गच्छति – गम्यते

तिष्ठति – स्थीयते

पिबति – पीयते

यच्छति – दीयते

करोति – क्रियते

हरति – ह्रियते

शृणोति – श्रूयते

पश्यति – दृश्यते

जयति – जीयते

ಪರಿಶಿಷ್ಟ ೩

ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳು

अकारन्तः नित्यैकवचनः एकशब्दः

(ಒಬ್ಬನು, ಒಬ್ಬಳು, ಒಂದು)

ಪುಂ	ಸ್ತ್ರೀ	ನಪುಂ
एकः	एका	एकम्
एकं	एकाम्	एकम्
एकेन	एकया	शेषंपुंवत्
एकस्मै	एकस्यै	
एकस्मात्	एकस्याः	
एकस्य	एकस्याः	
एकस्मिन्	एकस्याम्	

इकारान्तः द्विशब्दः— नित्यं द्विवचनः (ಇಬ್ಬರು, ಎರಡು)

ಪುಂ	ಸ್ತ್ರೀ	ನಪುಂ
द्वौ	द्वे	द्वे
द्वौ	द्वे	द्वे
द्वाभ्याम्		
द्वाभ्याम्	शेषंपुंवत्	
द्वाभ्याम्		
द्वयोः		
द्वयोः		

इकारान्तः त्रि शब्दः– नित्यं बहुवचनः (ಮೂವರು,ಮೂರು)

ಪುಂ	ಸ್ತ್ರೀ	ನಪುಂ
त्रयः	तिस्रः	त्रीणि
त्रीन्	तिस्रः	त्रीणि
त्रिभिः	तिसृभिः	शेषं पुंवत्
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	
त्रयाणाम्	तिसृणाम्	
त्रिषु	तिसृषु	

रेफन्तः चतुर शब्दः– नित्यं बहुवचनः (ನಾಲ್ವರು, ನಾಲ್ಕು)

ಪುಂ	ಸ್ತ್ರೀ	ನಪುಂ
चत्वारः	चतस्रः	चत्वारि
चतुरः	चतस्रः	चत्वारि
चतुर्भिः	चतसृभिः	शेषं पुंवत्
चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	
चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	
चतुर्णाम्	चतसृणाम्	
चतुर्षु	चतसृषु	

"पञ्चन्" प्रभृतयः "नवदशन्" पर्यन्ताः शब्दा लिङ्गत्रयेषु समानाः, नित्यं बहुवचनाश्च ।

पञ्चन् (नान्तः)–

पञ्च । पञ्च । पञ्चभिः । पञ्चभ्यः । पञ्चभ्यः । पञ्चानां । पञ्चसु ॥

षष् (षान्तः)

षट्, षट्, षड्भिः, षड्भ्यः, षड्भ्यः षण्णाम्, षट्सु ॥

सप्तन् (नान्तः)–

सप्त, सप्त, सप्तभिः, सप्तभ्यः, सप्तभ्यः, सप्तानाम् सप्तसु ॥

नकारान्तः "अष्टन्" शब्दः ಇದಕ್ಕೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳು

प्रथमं रूपम्–

अष्ट, अष्ट, अष्टभिः, अष्टभ्यः, अष्टभ्यः, अष्टानाम्, अष्टसु ॥

द्वितीयं रूपम्–

अष्टौ, अष्टौ, अष्टाभिः, अष्टाभ्यः, अष्टाभ्यः, अष्टानाम्, अष्टासु ॥

विंशतिः, त्रिंशत्, चत्वारिंशत्, पंचाशत्, षष्टिः, सप्ततिः, अशीतिः, नवतिः, ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು शत, सहस्र, अयुत, लक्ष, प्रयुत ಇವು अकारान्तनपुंसकलिङ्ग ಶಬ್ದಗಳು कोटि ಶಬ್ದ इकारान्त ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದ. ಇವುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣ ವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಏಕವಚನದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಉದಾ विंशतिः कुमाराः, शतंयोधाः लक्षं रूप्यकाणि ।

द्वतीयो भागः

सुभाषितानि

ಸುಭಾಷಿತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಥಮಭಾಗದ ಆರನೇ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಮನಿಸಿರಿ.

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव नच यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा खलु संचितानि
काले फलान्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ १ ॥

प्रथमवयसि पीतं तोयमल्पं स्मरन्तः ।
शिरसि निहितभारा नारिकेला नराणाम् ।
उदकममृतकल्पं दद्युराजीवितान्तं
न हि कृतमुपकारं साधवो विस्मरन्ति ॥ २ ॥

न हि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन ।
करतलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ ३ ॥

त्यजन्ति मित्राणि धनैर्विहीनं
पुत्राश्च दाराश्च सुहृजनाश्च ।
तमर्थवन्तं पुनराश्रयन्ति
ह्यर्थो हि लोके पुरुषस्य बन्धुः ॥ ४ ॥

दरिद्रता धीरतया विराजते
कुरूपता शीलतया विराजते ।
कुभोजनं चोष्णतया विराजते
कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ॥ ५ ॥

भार्यावियोगः स्वजनापवादः
ऋणस्य शेषं कृपणस्य सेवा ।
दारिद्र्यकाले प्रियदर्शनं च
विनाऽग्निना पञ्च दहन्तिकायम् ॥ ६ ॥

परोपदेशवेलायां सर्वे शिष्टा भवन्ति वै
विस्मरन्तीह शिष्टत्वं स्वकार्ये समुपस्थिते ॥ ७ ॥

ये बालभावे न पठन्ति विद्यां
ये यौवनस्था अधना अदाराः

ते शोचनीया इह जीवलोके
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ ८ ॥

यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता ।
एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ ९ ॥

सम्पूर्णकुम्भो न करोति शब्द
मर्धो घटो घोषमुपैति नूनम् ।
विद्वान्कुलीनो न करोति गर्वं
गुणैर्विहीनाः बहु जल्पयन्ति ॥ १० ॥

न गणस्याग्रतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम् ।
यदि कार्यविपत्तिः स्यात् मुखरस्तत्र हन्यते ॥ ११ ॥

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसन्तोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुनाः निष्कारणवैरिणो जगति ॥ १२ ॥

स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि च ।
न हि चूडामणिः पादे नूपुरं मस्तके नहि ॥ १३ ॥

विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने का विदग्धता ।
अङ्कमारुह्य सुप्तानां हनने किन्नु पौरुषम् ॥ १४ ॥

दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् ।
वित्तं त्यागनियुक्तं दुर्लभमेतच्चतुष्टयं लोके ॥ १५ ॥

क्षारं जलं वारिमुचः पिबन्ति
तदेव कृत्वा मधुरं वमन्ति ।
सन्तस्तथा दुर्जनदुर्वचांसि
पीत्वा च सूक्तानि समुद्गिरन्ति ॥ १६ ॥

खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति ।
आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥ १७ ॥

पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च जलहीनम् ।
सर्पश्चोद्धृतदंष्ट्रस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ १८ ॥

क्षमा शस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति ।
अतृणे पतितो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ॥ १९ ॥

यः स्वभावो हि यस्यास्ते स नित्यं दुरतिक्रमः ।
श्वा यदि क्रियते राजा स किं नाश्नात्युपानहम् ॥ ॥

ಅಭ್ಯಾಸ

೧. 1) पुरुषस्य भाग्यानि कदा फलन्ति ?

2) कृतमुपकारं के न विस्मरन्ति?

3) मनुष्यरूपाः मृगाः के ?

4) "स्वभावः नित्यं दुरतिक्रमः" कथं ?

೨. 1) "ವಿದ್ವಾಂಸನು ಎಂದೂ ಗರ್ವ ಪಡುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರಿ?

2) ಯಾರಿಗೆ ಯಾರು ನಿಷ್ಕಾರಣ ವೈರಿಗಳು?

3) ದರಿದ್ರನಿಗೆ ಸಮಾನರಾದವರು ಯಾರು?

4) ತಾಳ್ಮೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರಿ.

೩. ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಪದಾರ್ಥ :—

धीवरः—ಬೆಸ್ತನು पिशुनः—ಚಾಡಿಕೋರನು

सर्षपः—ಸಾಸಿವೆ उपानत्—ಮೆಟ್ಟು

೪. ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ.

1) कृतं उपकारं साधवः विस्मरति ।

2) धनैः विहीनं मित्राः त्यजन्ति ।

3) कुरूपता शीलतया विराजति ।

4) परोपदेशवेलायां सर्वा : शिष्टाः भवति ।

5) सम्पूर्णकुम्भः शब्दं कुर्वन्ति ।

ಪಾಠಃ ೨

ನಾಮಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳು

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸುಬನ್ತ, ತಿಙನ್ತ, ಅವ್ಯಯ, ಎಂದು ಮೂರು ಗುಂಪುಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು. ಅವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಚಯವನ್ನೂ, ಸ್ವರಾಂತ ನಾಮಗಳ ವರ್ತಮಾನ ಕ್ರಿಯಾ ಪದಗಳ ಮತ್ತು ಉಪಯುಕ್ತ ಅವ್ಯಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಎಂಟನೆಯ ಇಯತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ನಾಮ ಪದಗಳ, ವಿಶೇಷ ಅವ್ಯಯಗಳ, ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಕಗಳ ಮತ್ತು ಆಜ್ಞಾ ರ್ಥಕ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯ ಬೇಕು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗವು ಶಬ್ದ ಧರ್ಮವೆನಿಸಿದೆ; ಆ ಲಿಂಗವನ್ನು ವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಕೋಶ ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೋ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಭಕ್ತಿ ರೂಪಗಳು ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಈ ಪುಸ್ತಕದ ಮೊದಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳ ವಿಭಕ್ತಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನುಳಿದು ಇತರ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಮಾದರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಕೆಲವು ವ್ಯಂಜನಾಂತ ಶಬ್ದಗಳ ನೆರವಿ ನಿಂದ ಇತರ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಲಿಂಗ, ವಚನ, ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಅರಿವು ಅಗತ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯು ಬಾರದು. ಪ್ರತ್ಯಯಶೂನ್ಯವಾದ ಪ್ರಯೋಗವು ಅಬದ್ಧವೆನಿಸು ತ್ತದೆ.

ಅಭ್ಯಾಸ

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಭಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಲಿಂಗ ವಚನಗಳನ್ನೂ ಗಮನಿಸುತ್ತ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರಿ.

೧. 1) जलमुचः पर्वताकारा विराजन्ते ।

2) भिषजमाहूय त्वरितम् ।

3) पयोमुग्भिर्मेदुरमम्बरम् ।

4) तेभ्यो महद्भ्यो नमः ।

5) तस्याः सरितः सुवासितानि कमलान्याहरति मालाकारः।

6) महीभृत्सुं युधिष्ठरः श्रेष्ठः।

7) महात्मानः संपदि विपदिच न विक्रियन्ते ।

8) राजन्, विधार्मिणो द्विषः भञ्जय।

೨. ಯೋಗ್ಯರೂಪಗಳಿಂದ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿರಿ.

1) —प्रकाशः आल्हादं जनयति (चन्द्रमस्)

2) ते खलाः — शपन्ते (विद्वस्)

3) — सर्वेपि — अनुभवन्त्येव (जगत् ; विपत्)

4) ऋत्विजः — — प्रीणयन्ति । (हविर्भृज हविस्)

5) गगने — विद्युत् विलसति । (प्रावृट्)

೩. ತಪ್ಪು ತಿದ್ದಿರಿ

1) वेधः जगतं सृजति ।

2) वणिजाः द्वीपाद्द्वीपं पर्यटन्ति ।

3) भारते योषितानां महतं गौरवं विद्यते ।

पाठः ३

ಸರ್ವನಾಮಗಳು

ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. **तत्, एतत्, अदस्, इदम्** ಈ ಸರ್ವನಾಮಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ನಾಮಪದಪವನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವು **निर्दिष्टवाचक** (Definite Article) ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ವಿಶೇಷಿಸದೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉದಾ :—

1) **एषः मन्त्री तं राजानं तस्मिन् प्रासादे ऐक्षत ।**

2) **असौ कुत्र गच्छति एते परस्परं विवदन्ते ।**

3) **"युष्मद्"**

ಎಂಬ ಸರ್ವನಾಮವು ಸಂಬೋಧ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಮಧ್ಯಮ ಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮ. ಇದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿಯಾಪದವನ್ನು ಮಧ್ಯಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಇದೇ ಅರ್ಥಕೊಡುವ **भवत्** ಶಬ್ದವು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷವೇ ಬರುತ್ತದೆ.

1) **यूयं प्रतिनित्यं कर्तव्यान्माश्रयत ।**

2) **भवान् आदिशतु मे ।**

अस्मद् ಈ ಶಬ್ದವು ಕೆಲಸಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸರ್ವನಾಮ. ಇದು ಉತ್ತಮಪುರುಷಸರ್ವನಾಮ.

ಇದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವಾಗಿದ್ದರೆ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಉತ್ತಮಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಸರ್ವನಾಮಗಳ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಎರಡನೆಯ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಾಕ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಪದ್ಯದ ಪಾದಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು.

वयमेनं गृहं नयामः

नमस्ते

पाहि नो देव सर्वदा ।

किम् ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ. ಈ ಶಬ್ದವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಬೇರೊಂದು ನಾಮವನ್ನು ವಿಶೇಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—

कः तत्र पठति ?

कस्मिन् देवालये देवं नार्चन्ति ?

ಆದರೆ **किम्** ಶಬ್ದದ ಮೂರು ಲಿಂಗದ ರೂಪಗಳಿಗೂ ಅದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ **कुत्र, कदा, कथम्** ಮುಂತಾದ ರೂಪಗಳಿಗೂ **चित् , चिन , अपि** ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ **अनिर्दिष्ट** (Indefinite Article) ವಾಚಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

केचित् करिणः कस्यांश्चिदटव्यां स्वेच्छया परिभ्रमन्ति ।

कोऽपि कृष्णसर्पः कस्यचित् विप्रस्य मन्दिरे किञ्चित् विवरं प्राविशत् ।

यत्- [redacted] ಶಬ್ದಗಳೂ ಅವುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ यथा-तथा, यदा-तदा, यत्र-तत्र ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಸಂಬಂಧವಾಚಕಸರ್ವನಾಮಗಳು.

ಉದಾ :—

यः सज्जनः स पूज्यः।

यथा देशः तथा भाषा।

यत्र धूमः तत्राग्निः।

यदा स आगतः तदा अहं नासम्।

ಅಭ್ಯಾಸ

೧. ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿರಿ.

1) ....सन्तः सर्वदा परहिताय यतन्ते (अदस्)

2) हनूमान् .... (तद्) महार्णवं अतरत् ।

3) .... (युष्मद्) नाम किम् ?

4) ....(अस्मद्) .... (एतद्) स्निह्यति ।

೧. ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬರೆಯಿರಿ.

ते नाम किम् ?

वः फलानि यच्छामः

एषा विद्यार्थिः पाठं पठति ।

काश्चित् अरण्ये सा व्याघ्रः वसति ।

पाठः ४

ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರಯೋಗ [कारक प्रयोगः]

ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಅದರೊಡನೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕಾರಕಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಕ್ರಿಯಾಪದದ ಮೇಲೆ ಯಾರು? ಯಾರನ್ನು? ಏತರಿಂದ? ಏತಕ್ಕೆ? ಏತರ ದೆಸೆಯಿಂದ? ಎಲ್ಲಿ? ಎಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳೇ ಕಾರಕಗಳು.

ಉದಾ :—

कृष्णः कंसं बाणेन जगद्धिताय मधुरायां अहनत्।

ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ अहनत् ಕೊಂದನು? कः?

कृष्णः अहनत्। कर्तृकारक (प्रथमा विभक्ति)

सः कं अहनत्?

सः कंसं अहनत्। कर्मकारक (द्वितीया विभक्ति)

सः तं केनाहनत्?

स तं बाणेनाहनत्। करणकारक (तृतीया विभक्ति)

सः तं बाणेन कुतः अहनत्?

सः नं बाणेन जगद्धितायाहनत्।

संप्रदानकारक (चतुर्थीविभक्ति)

स तं बाणेन जगद्धिताय कुत्राहनत् ।

सतं बाणेन जगद्धिताय मधुरायामहनत् ।

अधिकरण कारक (सप्तमीविभक्ति)

बालकः कुतः आगच्छति ?

सः मन्दिरादागच्छति । अपादान मारक (पञ्चमी विभक्ति.)

भो बालक ! आगच्छसि किम् ? कर्तृकारक (सं. प्र. विभक्ति)

ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ನೇರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಕಾರಕವಲ್ಲ. ಅದು ಪದಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಉದಾ :—

कृष्णः वसुदेवस्य पुत्रः अस्ति ।

ममानुजः कुत्रागच्छत् ?

ಪರಿವರ್ತಿಸಿರಿ: --

1) गोपः धेनु[1] क्षीरं[2] दोग्धि ।

2) क्षीराब्धिमधिशेते हरिः ।

3) गोत्रभिदोऽर्धासनमध्यतिष्ठज्जयन्तः ।

4) राजन् ! उपवनमधिवस !

5) राजधवनीं[2] परितः परिखा वर्तते ।

6) पुरोधस[3]मन्तरेण शुभानि कर्माणि नशक्यते कर्तुम् ।

ಟಿಪ್ಪಣಿ: —

1) दुह, याच्, पच्, ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾಗ ಎರಡು ಕರ್ಮವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

2) अभितः, परितः, समया, निकषा, हा, प्रति, ಈ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾಗ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತಿಯಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

3) अन्तरा, अन्तरेण, ಎಂಬ ಅವ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

7) यूयं धनार्थं[4] गृहं गृहं मा परिभ्रमत ।

8) स किमर्थं याचते जनान् ।

9) एष कार्यस्य कृते[5] प्रभुं न वीक्षते ।

10) विद्यार्थिनः सहपाठिभिः समं पठन्ति ।

---

4) अर्थम् ಎಂಬುದು ನಾಮಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದ್ದರೆ, ಚತುರ್ಥಿವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

5) कृते ಎಂಬ ಅವ್ಯಯದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ನಾಮಪದವು ಷಷ್ಠಿವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

पाठः ५

ಕ್ತ್ವಾಂತಲ್ಯಬಂತಾವ್ಯಯಗಳು

ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃವು ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ (ಧಾತುವಿಗೆ) क्त्वा (त्वा) ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ क्त्वान्त ಅವ್ಯಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಾಗುವ ವಿಕಾರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಉದಾ :

कृ+त्वा=कृत्वा

भू+त्वा=भूत्वा

दृश्+त्वा=दृष्ट्वा

रक्ष्+त्वा=रक्षित्वा

ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗವು ಸೇರಿದ್ದರೆ क्त्वा (त्वा) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ल्यप् (य) ಪ್ರತ್ಯಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಲ್ಯಬಂತಾವ್ಯಯವೆಂಬುವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉದಾ :

आ+रुह्+य=अरुह्य

परि+त्यज्+य=परित्यज्य

आ+नी+य आनीय

सम्+भू+य=सम्भूय

ಅಭ್ಯಾಸ

1) ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಧಾತುಗಳ ಯೋಗ್ಯರೂಪಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿರಿ.

1) रजकः वस्त्राणि—(क्षाल्) गृहं आगच्छत् ।

2) पिता कार्यं—(कृ) देवं पूजयति ।

3) ते राजानः प्रजाः—(सम्+रक्ष्) विराजन्ते ।

II ಇಲ್ಲಿಯ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿರಿ.

1) ते परिव्राजः सर्वाणि परित्यक्त्वा तपस्यन्ति ।

2) गोपाः तृणानि आनीत्वा गोभ्यः प्रयच्छन्ति ।

3) बालः व्याघ्रं दृषित्वा बिभेति ।

ಭಾಷಾಂತರ ಪಾಠಗಳು

ಪಾಠ 1

ಪರಿವರ್ತಿಸಿರಿ:—

1) तेभ्यो महद्भ्यो[1] नमः ।

2) स्वस्त्यस्तु ते[1] ।

3) वत्स अलं श्रमेण[2] ।

4) शकुनिं विना न मन्त्रयते सुयोधनः ।

5) तेन[3] विना स भाषितुमपि नालम् ।

6) भिक्षुः पादेन[4] खञ्जः ।

---

1) नमः, स्वस्ति, स्वाहा, स्वधा, अलं, वषट्, ಈ ಅವ್ಯಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಾಗ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

2) अलं ಎಂದರೆ ಬೇಡ ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ತೃತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

3) विना ಎಂಬ ಅವ್ಯಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಮಪದಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ಅಥವಾ ತೃತೀಯಾ ಅಥವಾ ಪಂಚಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ.

4) ಅಂಗವಿಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಾಗ ಆ ಅಂಗವಾಚಕ ಶಬ್ದವು ತೃತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯುಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

7) विवस्वते[5] रक्तानि कुसुमानि रोचन्ते ।

8) द्विषे[5] को वा न क्रुध्यति ।

9) असूयत्येषा स्वभगिन्यै ।

10) बालेभ्यो जननी मोदकान् प्रायच्छत् ।

11) स बाल्यात्प्रभृति पटुः ।

12) ग्रामाद्बहिरुपवनमस्ति ।

13) अहमामूलात् श्रोतुमिच्छामि ।

14) अक्षराणां अकारः प्रधानः

ಪಾಠ 2

श्रीगणेशः भगवतः शम्भोस्तनयः । अस्य जननी पार्वती । अस्यानुजः षडाननः । भगवान् गणेशः परम कारुणिकः । अयं हि प्रार्थितः भक्तानां सर्वानपि विघ्नान् अपोहति । इष्टानर्थानपि साधयति । अतः सर्वे जनाः प्रथमं गणेशं पूजयित्वैव सर्वकर्माणि कुर्वन्ति । मोदके, कपित्थे, जम्बूफले च अस्य महतीप्रीतिः । अस्य भगवतो मुखं गजस्येव वर्तते । एकदा व्यासो मुनिः गणेशमुपगम्य

---

5) रुच्, क्रुध्, द्रुह्, ईर्ष्य्, असूय् ಈ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

महाभारतकथां लेखितुं प्रार्थयामास। तुष्टो भगवान् तथेत्युक्त्वा स्वस्य दन्तं भङ्क्त्वा, तेन महाभारतकथामलिखत्। ततः प्रभृति गजाननस्य एकदन्त इति नामान्तरं अभवत्।

ಪಾಠ 3

उज्जयिन्यां विक्रमो नाम धार्मिको भूपालो बभूव। तस्य धर्मनिष्ठां परीक्षितुं सुरभिः महीं आजगाम। आगम्य च, कुत्रापि तदागमनमार्गे दुर्बला इव, महति पङ्के निमग्ना, विषादमभिनयन्ती स्थिता। विक्रमोऽपि तामालोक्य संजातकरुणः सद्यः पङ्कमवगाह्यस्वयमेव तां पङ्कादुध्दृत्य तीरमनयत्। अपिच शुद्धैः जलैः प्रक्षाल्य घासं च दत्वा तामुपाचरत्। ततः प्रीतास्या तमाह–"भो धार्मिक, अहं किल सुरभिः, तव धर्मनिष्ठां परीक्षितुं इहागता। तव परोपकारचिन्तया तुष्टाऽस्मि। अभीष्टं वरं वृणीष्व" इति। तदा कोऽपि नरः तत्रागत्य "मां दारिद्र्यात् रक्ष" इति विक्रमनृपं अयाचत। सहसा राजा धेनुंप्रार्थयत—"देवि, यदि मयि प्रसन्नासि, तर्हि अस्य दरिद्रस्य प्रार्थनां पूरय" इति। सुरभिश्च तथाचकार।

ಪಾಠ 4

ಒಂದು ನರಿಯು ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಒಂದು ಬಾವಿಯ ದಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನೀರಿನೊಳಗೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರಲು ಅದು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿತು. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಒಂದು ಟಗರು ಬಂದು ಅದನ್ನು "ನೀರು ರುಚಿಯಾಗಿದೆಯೇ?" ಎಂದು ಕೇಳಿತು. ನರಿಯು "ನೀರು ರುಚಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇಕೆ? ನೀರು ಅಮೃತವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಎಷ್ಟು ಕುಡಿದರೂ ನನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿತು. ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಟಗರು ನೀರಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಕೂಡಲೇ ಅದರ ಉದ್ದವಾದ ಕೊಂಬುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಲಿಟ್ಟು ನರಿಯು ಹೊರಗೆ ಬಂದಿತು. ಟಗರು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸತ್ತಿತು.

ಟಗರು=मेष:

ಪಾಠ 5

ಒಂದು ನಾಯಿಯು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಡುಬನ್ನು ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಒಂದು ನದಿಯ ದಡದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ತನ್ನ ನೆರಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಕಂಡಿತು. ಆಗ ಅದು "ಆಹಾ! ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ನಾಯಿ ಇದೆ. ಅದರ ಬಾಯಲ್ಲೂ ಕಡಬಿದೆ. ಅದನ್ನು ನಾನು ಅಪಹರಿಸಬೇಕು" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿತು. ಅದರಂತೆ ಮಾಡಲು ಅದು ಬಾಯನ್ನು ತೆರೆಯಿತು. ಕೂಡಲೆ ಅದರ ಬಾಯಿಂದ ಕಡಬು ಬಿದ್ದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ಆಶೆ ಪಡಬಾರದು.

ಸಾರ್ವಧಾತುಕ ಕ್ರಿಯಾರೂಪಗಳು

परस्मैपद

೧ ನೇ ಗಣ.　　भू=ಇರು

लट्

भवति	भवतः	भवन्ति
भवसि	भवथः	भवथ
भवामि	भवावः	भवामः

लोट्

भवतु, भवतात्	भवतां	भवन्तु
भव, भवतात्	भवतं	भवत
भवानि	भवाव	भवाम

लङ्

अभवत्	अभवतां	अभवन्
अभवः	अभवतं	अभवत
अभवं	अभवाव	अभवाम

विधिलिङ्

भवेत्	भवेतां	भवेयुः
भवेः	भवेतं	भवेत
भवेयं	भवेव	भवेम

೪ನೇ ಗಣ. दिव्=ಪ್ರಕಾಶಿಸು.

लट्

दीव्यति	दीव्यतः	दीव्यन्ति
दीव्यसि	दीव्यथः	दीव्यथ
दीव्यामि	दीव्यावः	दीव्यामः

लोट्

दीव्यतु, दीव्यतात्	दीव्यतां	दीव्यन्तु
दीव्य, ,,	दीव्यतं	दीव्यत
दीव्यानि	दीव्याव	दीव्याम

लङ्

अदीव्यत्	अदीव्यतां	अदीव्यन्
अदीव्यः	अदीव्यतं	अदीव्यत
अदीव्यं	अदीव्याव	अदीव्याम

विधिलिङ्

दीव्येत्	दीव्येतां	दीव्येयुः
दीव्येः	दीव्येतं	दीव्येत
दीव्येयं	दीव्येव	दीव्येम

೬ನೇ ಗಣ तुद्=ಹಿಂಸಿಸು

लट्

तुदति	तुदतः	तुदन्ति
तुदसि	तुदथः	तुदथ
तुदामि	तुदावः	तुदामः

लोट्

तुदतु, तुदतात्	तुदतां	तुदन्तु
तुद, ,,	तुदतं	तुदत
तुदानि	तुदाव	तुदाम

लङ्

अतुदत्	अतुदतां	अतुदन्
अतुदः	अतुदतं	अतुदत
अतुदं	अतुदाव	अतुदाम

विधिलिङ्

तुदेत्	तुदेतां	तुदेयुः
तुदेः	तुदेतं	तुदेत
तुदेयं	तुदेव	तुदेम

೧೦ನೇ ಗಣ चुर्=ಕದಿ

लङ्

चोरयति	चोरयतः	चोरयन्ति
चोरयसि	चोरयथः	चोरयथ
चोरयामि	चोरयावः	चोरयामः

लोट्

चोरयतु, चोरयतात्	चोरयतां	चोरयन्तु
चोरय, ,,	चोरयंत	चोरयत
चोरयाणि	चोरयाव	चोरयाम

लङ्

अचोरयत्	अचोरयतां	अचोरयन्
अचोरयः	अचोरयतं	अचोरयत
अचोरयं	अचोरयाव	अचोरयाम

विधिलिङ्

चोरयेत्	चोरयेतां	चोरयेयुः
चोरयेः	चोरयेतं	चोरयेत
चोरयेयं	चोरयेव	चोरयेम

आत्मनेपद

೧ನೇ ಗಣ एध=ಬೆಳೆ

लट्

एधते	एधेते	एधन्ते
एधसे	एधेथे	एधध्वे
एधे	एधावहे	एधामहे

लोट्

एधतां	एधेतां	एधन्ताम्
एधस्व	एधेथां	ऐधध्वम्
एधै	एधावहै	एधामहै

लङ्

ऐधत	ऐधेतां	ऐधन्त
ऐधथाः	ऐधेथां	ऐधध्वम्
ऐधे	ऐधावहि	ऐधामहि

विधिलिङ्

एधेत	एधेयातां	एधेरन्
एधेथाः	एधेयाथां	एधेध्वम्
एधेय	एधेवहि	एधेमहि

೪ನೇ ಗಣ जनी=ಹುಟ್ಟು

लट्

जायते	जायेते	जायन्ते
जायसे	जायेथे	जायध्वे
जाये	जायावहे	जायामहे

लोट्

जायतां	जायेतां	जायन्ताम्
जायस्व	जायेथां	जायध्वम्
जायै	जायावहै	जायामहै

लङ्

अजायत	अजायेतां	अजायन्त
अजायथाः	अजायेथां	अजायध्बम्
अजाये	आजायावहि	अजायामहि

विधिलिङ्

जायेत	जायेयातां	जायेरन्
जायेथाः	जायेयाथां	जायेध्वम्
जायेय	जायेवहि	जायेमहि

೬ನೇ ಗಣ　　क्षिप्=ಎಸೆ

लट्

क्षिपते	क्षिपेते	क्षिपन्ते
क्षिपसे	क्षिपेथे	क्षिपध्वे
क्षिपे	क्षिपावहे	क्षिपामहे

लोट्

क्षिपतां	क्षिपेतां	क्षिपन्ताम्
क्षिपस्व	क्षिपेथां	क्षिपध्वम्
क्षिपै	क्षिपावहै	क्षिपामहै

लङ्

अक्षिपत	अक्षिपेतां	अक्षिपन्त
अक्षिपथाः	अक्षिपेथां	अक्षिपध्वम्
अक्षिपे	अक्षिपावहि	अक्षिदामहि

विधिलिङ्

क्षिपेत	क्षिपेयातां	क्षिपेरन्
क्षिपेथाः	क्षिपेयाथां	क्षिपेध्वम्
क्षिपेय	क्षिपेवहि	क्षिपेमहि

೧೦ ನೇಗಣ　　चुर् = ಕದಿ

लट्

चोरयते	चोरयेते	चोरयन्ते
चोरयसे	चोरयेथे	चोरयध्वे
चोरये	चोरयावहे	चोरयामहे

लोट्

चोरयतां	चोरयेतां	चोरयन्ताम्
चोरयस्व	चोरयेथां	चोरयध्वम्
चोरयै	चोरयावहै	चोरयामहै

लङ्

अचोरयत	अचोरयेतां	अचोरयन्त
अचोरयथाः	अचोरयेथां	अचोयध्वम्
अचोरये	अचोरयावहि	अचोरयामहि

विधिलिङ्

चोरयेत	चोरयेयातां	चोरयेरन्
चोरयेथाः	चोरयेयाथां	चोरयेध्वम्
चोरयेय	चोरयेवहि	चोरयेमहि

ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಗಣಗಳ ಇತರ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕು.

‘जीयात् गीर्वाणवाणी’